

30

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ
2021

Luys Lnyju®

ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱԳԱՆ

ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱԳԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	1
1. ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՇԱՀԵՐԸ ԵՎ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ	1
2. ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿՆԱՐԿԸ	5
3. ԻՐԱՆ-ՉԺՀ «25-ԱՄՅԱ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ». ՄԻՖԵՐ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....	7
4. ԵՐԿՈՒ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ....	18
5. ՌԱԶՄԱ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	28
ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ	33

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ցանկացած գերտերություն, եթե Մերձավոր Արևելքում գերակայության կամ առնվազն որոշիչ դերակատարության նպատակ է հետապնդում, չի կարող հաշվի չառնել խոշոր տարածաշրջանային պետությունների շահերն ու հետաքրքրությունները: Իրանը թերևս Մեծ Մերձավոր Արևելիքի կարևորագույն տարածաշրջանային դերակատարներից մեկն է, իսկ Չինաստանը այդ երկրում ունի առանցքային հետաքրքրություններ և շահեր, հետևաբար, Պեկինի տարածաշրջանային քաղաքականությունը ճիշտ վերլուծելու համար փորձել ենք հասկանալ Թեհրանի հետ հարաբերությունների առանձնահատկություններն ու հեռանկարները:

1. ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՇԱՀԵՐԸ ԵՎ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՍՆԱՄՅԱԿՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ

Չինաստանի և Իրանի միջև դիվանագիտական հարաբերությունները աստիճանաբար զարգացում են ապրել Իրանում տեղի ունեցած իսլամական հեղափոխությունից հետո, սակայն դրանք նոր դինամիկա ստացան հատկապես 2000-ականների կեսերից, երբ Իրանը հայտնվեց միջազգային մեկուսացման մեջ և Չինաստանը դարձավ Իրանի տնտեսության գոյատևման փրկողակը: Դեռևս Ահմադինեժադի պաշտոնավարման ժամանակ Իրանում նախաձեռնվեց այսպես կոչված «Հայացք դեպի Արևելք» ծրագիրը, որը նպատակ էր հետապնդում Արևմուտքի կողմից մեկուսացումն ու ճնշումը ճեղքելու համար խորացնել համագործակցությունը Արևելքի խոշոր երկրների, առաջին հերթին՝ Չինաստանի հետ:

Արդյունքում Չինաստանը դարձավ Իրանի գլխավոր առևտրային գործընկերը, ռազմարդյունաբերության զարգացման հիմնական երաշխավորը: Իհարկե, այս ռազմավարության շրջանակներում Իրանը փորձում էր նոր որակի հարաբերություններ կառուցել նաև այլ արևելյան գործընկերների՝ մասնավորապես ՌԴ-ի և Հնդկաստանի հետ, սակայն Ռուսաստանի հետ որոշ հակասություններ մի շարք տարածաշրջանային հարցերում՝ Սիրիա, Հարավային Կովկաս և այլն, ինչպես նաև Հնդկաստանի կողմից խոշոր տարածաշրջանային ինտեգրացիոն

նախագծերի բացակայությունը Չինաստանի հետ համագործակցությունը դարձնում են անայլընտրանք¹:

Ուշագրավ է, որ Իրանի նկատմամբ ամերիկյան պատժամիջոցներից հիմնական օգտվողը դարձավ հենց Չինաստանը: Երբ ԱՄՆ-ը Իրանի նկատմամբ պատժամիջոցներ նախաձեռնեց և Արևմուտքը սկսեց աստիճանաբար հրաժարվել Թեհրանի հետ տնտեսական համագործակցության տարբեր ծրագրերից, Չինաստանը ոչ միայն չդադարեցրեց Իրանի հետ տնտեսական համագործակցությունը, այլև շեշտակիորեն ավելացրեց այն: Օրինակ, երբ Եվրոպական բանկերը՝ ԱՄՆ պատժամիջոցների ճնշման ներքո հրաժարվեցին իրանական կառավարությանն ու բիզնեսին ծառայություններ մատուցել, անմիջապես փոխարինելու եկան չինական բանկերը: Երբ Ֆրանսիան ի վիճակի չէր աշխատել Թեհրանի մետրոյի կառուցման ծրագրում, Իրանը 1995-ին հրավիրեց Չինաստանին, որը 2000-2006թթ. կյանքի կոչեց այդ խոշոր ծրագիրը: Չինաստանը նախորդ տասնամյակներին զգալիորեն նպաստել է Իրանի ռազմարդյունաբերության զարգացմանը, միջուկային ծրագրին, տեխնոլոգիաների բնագավառում սահմանափակումների հաղթահարմանը:

Իրանի և Չինաստանի հարաբերությունները ճիշտ գնահատելու և փոխադարձ շահերը օբյեկտիվորեն հասկանալու համար շատ կարևոր է հաշվի առնել այն իրողությունը, որ այդ հարաբերությունները խիստ անհամաչափ են: Վերջին տասնամյակների ընթացքում Չինաստանը աստիճանաբար դարձավ Իրանի տնտեսության միակ, մենաշնորհային օտարերկրյա գործընկերը՝ փաստացի հայտնվելով մրցակցությունից դուրս: Օրինակ, չնայած Պեկինը Իրանի արտահանման առաջին ամենամեծ շուկան է, Իրանը նույնիսկ բացակայում է Պեկինի 25 ամենախոշոր առևտրային գործընկերների շարքում: Սա նշանակում է, որ Իրանի տնտեսությունը գտնվում է Չինաստանից հսկայական կախվածության մեջ, ինչը Պեկինին վերջինիս նկատմամբ ազդեցության լուրջ լծակներ է տալիս, մինչդեռ Չինաստանի նկատմամբ Իրանը տնտեսական լուրջ ազդեցություն չունի²:

Մինևույն ժամանակ Չինաստանը կաշկանդված չէ Իրանի հետ ունեցած հարաբերություններով և կարողացել է բազմակողմանի հարաբերություններ զարգացնել նաև տարածաշրջանի այլ երկրների հետ: Ավելին, ոչ բոլոր միջազգային հարցերում է Չինաստանը անվերապահորեն աջակցում Թեհրանին.

¹ Are China and Iran Forging a New Geopolitical Axis in Eurasia? By Emil Avdaliani -March 1, 2021, <https://chinaobservers.eu/are-china-and-iran-forging-a-new-geopolitical-axis-in-eurasia/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

² How the coronavirus is cementing Iran's tilt towards China, by Ali Dadpay, Atlantic Council, MAY 7, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/how-the-coronavirus-is-cementing-irans-tilt-towards-china/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

օրինակ Պեկինը կողմ է քվեարկել 2006-2014թթ. Իրանի դեմ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բոլոր 10 բանաձևերին³: Փաստորեն, առկա է եղել մի իրավիճակ, երբ Չինաստանը օգտվել է Իրանում իր համար առկա մենաշնորհային կարգավիճակից, իսկ Իրանը, այլընտրանքի բացակայության պատճառով, աչք է փակել Չինաստանի այն գործողությունների վրա, որոնք չեն համընկել իր շահերին, իսկ երբեմն էլ հակասել են դրանց:

Այնուամենայնիվ, պետք է փաստել, որ Իրանի և Չինաստանի տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական շահերը ընդհանուր առմամբ համընկնում են: Այս երկրների միջև առկա է բավական պրագմատիկ և գաղափարապես չկադապարված համագործակցություն⁴: Երկու երկրներում էլ ներկայիս քաղաքական համակարգերը ձևավորվել են ամերիկամետ իշխանությունների դեմ իրականացված հեղափոխությունների արդյունքում, երկուսն էլ դեմ են միջազգային համակարգում ԱՄՆ-ի և Արևմուտքի գերակայությանը⁵:

Իրանի իշխանությունների համար Պեկինի հետ համագործակցությունը՝ հատկապես տնտեսության ոլորտում, անհրաժեշտություն է, քանի որ առանց այդպիսի համագործակցության, դժվար կլինի ապահովել երկրի տնտեսական և սոցիալական կայունությունը: Իրանի առաջնորդները Չինաստանը դիտարկում են որպես միակ գերտերություն, որը կարող է մարտահրավեր նետել ԱՄՆ տնտեսական գերիշխանությունը՝ պաշտպանելով Թեհրանին ԱՄՆ տնտեսական և քաղաքական ճնշումներից: Այս տեսանկյունից ուշագրավ է երկու երկրների համագործակցությունը միջազգային առևտրում ԱՄՆ դոլարի ազդեցության կրճատման նպատակով՝ մասնավորապես յուանով կամ այլ արժույթներով փոխադարձ առևտրի խրախուսման միջոցով⁶:

Համագործակցությանը նպաստող հանգամանքներից մեկն էլ երկու երկրներում ուղղաձիգ կառավարման համակարգի առկայությունն է և համընդհանուր պայքարը արևմտյան լիբերալ կառավարման մոդելի և դրա տարածման դեմ: Մասնավորապես, Իրանը ձգտում է տեղայնացնել

³ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁴ A pragmatic partnership: Why China and Iran try to collaborate, Ellie Geranmayeh, 17 July 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_a_pragmatic_partnership_why_china_and_iran_try_to_collaborate/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵ China and Iran Economic, Political, and Military Relations, by Scott W. Harold, Alireza Nader, RAND Corporation, 2012, https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶ Iran Will Pursue Its New China Partnership With Caution, Stratfor, Apr 14, 2021, <https://worldview.stratfor.com/article/iran-will-pursue-its-new-china-partnership-caution> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

հասարակության նկատմամբ վերահսկողության չինական ժամանակակից գործիքակազմը, այդ թվում՝ նորագույն տեխնոլոգիաների միջոցով: Ընդհանուր առմամբ Չինաստանը Իրանին հնարավորություն է տալիս օգտվել նավթի սպառման անսպառ շուկայից, ռազմական և քաղաքացիական նշանակության տեխնոլոգիաներից, խոշոր ներդրումներից: Այն ի վերջո հզոր գերտերություն է, ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ, որը կարող է միջազգային ասպարեզում Իրանին քաղաքական աջակցություն ցուցաբերել⁷:

Չինաստանն իր հերթին Իրանին դիտարկում է որպես տարածաշրջանում իր ազդեցության հետագա ընդլայնման կարևոր հենակետ, ձգտում է բացառել Իրանում ռեժիմի փոփոխությունը և հետագայում ԱՄՆ ազդեցության տիրույթում հայտնվելու հեռանկարը⁸: Միաժամանակ, Պեկինում շատ լավ գիտակցում են, որ Իրանը տարածաշրջանային ամբիցիաներ ունեցող, խոշոր պետություն է, գտնվում է Մերձավոր Արևելքը, Կենտրոնական Ասիան և Հարավային Կովկասը միմյանց կապող խաչմերուկում՝ տարածաշրջան, որը առանցքային նշանակություն ունի Չինաստանի նախաձեռնած «Գոտի և ճանապարհ» ծրագրի համար: Իրանը ունի ներդրումային հսկայական ներուժ և Չինաստանը կարող է լավագույնս օգտվել դրանից և այն օգտագործել իր տարածաշրջանային ծրագրերը կյանքի կոչելու նպատակով⁹: Իրանը նաև մահմեդական աշխարհի գլխավոր կենտրոններից մեկն է, ունի հսկայական ազդեցություն և շատ կարևոր է վերջինիս կառուցողական վերաբերմունքը Չինաստանի արևելքում մահմեդականների և ուղղուրների խնդրի առնչությամբ:

Վերոհիշյալ փոխադարձ շահերի և վերջին տասնամյակների պատմական իրողությունների բերումով Թեհրանն ու Պեկինը ի վերջո հասան մի հանգրվանի, երբ հարկավոր էր հարաբերությունները բարձրացնել մի նոր՝ ռազմավարական մակարդակի: Դրա անհրաժեշտությունը նկատվեց դեռևս Իրանի և գերտերությունների միջև միջուկային պայմանագրի շուրջ բանակցությունների ընթացքում, և այն գործնական փուլ մտավ միջուկային պայմանագրի ստորագրումից հետո: Իրանի համար դա կարևոր էր առաջին հերթին Արևմուտքի և ԱՄՆ-ի հետ ակնկալվող հաշտեցման համատեքստում սեփական արտաքին քաղաքականությունը հավասարակշռելու տեսանկյունից: Չինաստանն իր հերթին

⁷ China And Iran Approach Massive \$400 Billion Deal, Ariel Cohen, Jul 17, 2020, <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2020/07/17/china-and-iran-approach-massive-400-billion-deal/?sh=1d2f6762a168> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁸ China and Iran Economic, Political, and Military Relations, by Scott W. Harold, Alireza Nader, RAND Corporation, 2012, https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP351.html (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁹ A pragmatic partnership: Why China and Iran try to collaborate, Ellie Geranmayeh, 17 July 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_a_pragmatic_partnership_why_china_and_iran_try_to_collaborate/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

ծգտում էր կանխել Իրանի՝ ամբողջությամբ Արևմուտքի «գրկում» հայտնվելու հեռանկարը և օգտվել վերջինիս նկատմամբ պատժամիջոցների չեղարկման արդյունքում ի հայտ եկող նոր հնարավորություններից:

2. ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿՆԱՐԿԸ

Իրանի և Չինաստանի միջև հարաբերությունների նոր մակարդակի մասին ազդարարվեց 2016-ին՝ Իրանի հետ միջուկային համաձայնագրի ստորագրումից կարճ ժամանակ անց, երբ Չինաստանի նախագահ Սի Ծինփինը Իրան կատարած պատմական այցի շրջանակներում հանդիպեց Իրանի հոգևոր առաջնորդ Ալի Խամենեյի, նախագահ Ռոհանիի հետ: Այցը խորհրդանշական էր նաև այն առումով, որ տեղի էր ունենում ԻԻՀ և ՉԺՀ միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումից 45 տարի անց: Հանդիպումների արդյունքում կողմերը հրապարակեցին ծավալուն հայտարարություն՝ երկու երկրների միջև պաշտոնական հարաբերությունները նոր մակարդակի բարձրացնելու մտադրության մասին¹⁰:

Ուշագրավ է, որ Չինաստանի նախագահը Թեհրան կատարած այցից մի քանի օր առաջ այցելել էր Սաուդյան Արաբիա, որի հետ նույնպես ստորագրել էր «համապարփակ ռազմավարական համագործակցության» պայմանագիր¹¹: Այս փաստը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ Պեկինը փորձում է Իրանի հետ ռազմավարական համագործակցություն կառուցել բավական զգուշավորությամբ՝ հավասարակշռելով Սաուդյան Արաբիայի հետ ունեցած կարևոր հարաբերություններն ու տնտեսական շահերը: Ավելին, 2016-ի այդ շրջագայության շրջանակներում Սի Ծինփինը այցելել էր նաև Եգիպտոս, որի հետ Չինաստանը «համապարփակ ռազմավարական համագործակցության» պայմանագիր ստորագրել էր դեռևս 2011-ին:

Այսպես, Չինաստանի և Իրանի միջև 2016-ին ստորագրված «Համապարփակ ռազմավարական համագործակցության վերաբերյալ համատեղ հայտարարությունը» բաղկացած էր 20 հոդվածից¹²: Այն բարձր մակարդակով

¹⁰ A pragmatic partnership: Why China and Iran try to collaborate, Ellie Geranmayeh, 17 July 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_a_pragmatic_partnership_why_china_and_iran_try_to_collaborate/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

¹¹ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

¹² Full text of Joint Statement on Comprehensive Strategic Partnership between I.R. Iran, P.R. China, Sep 13, 2021, <https://www.president.ir/EN/91435/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

անդրադառնում էր քաղաքական, մարդու իրավունքների, մշակույթի, անվտանգության, պաշտպանության, միջազգային և տարածաշրջանային գործընկերության ուղղությամբ երկկողմ համագործակցությանը: Փորձենք առանձնացնել այդ հայտարարության մեջ տեղ գտած ուշագրավ կետերը:

Նախ նշվում էր, որ արդի պայմաններում երկկողմ հարաբերությունները նոր մակարդակի բարձրացնելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ կողմերը համաձայն են հարաբերությունները կառուցել «համապարփակ ռազմավարական համագործակցության» հիման վրա: Նշվում էր, որ «Իրանի և Չինաստանի միջև երկկողմ հարաբերությունները ռազմավարական կարևորություն են ստացել և երկու կողմերը միմյանց վերաբերվում են որպես կարևոր ռազմավարական գործընկերներ ու հետևաբար երկկողմ հարաբերությունների ընդլայնումը համարում են արտաքին քաղաքական առաջնահերթություն»: Բացի այդ, կողմերը պայմանավորվում էին ստեղծել ամենամյա հանդիպումների մեխանիզմներ ինչպես արտգործնախարարների, այնպես էլ համապատասխան տարածաշրջանային փոխարտգործնախարարների մակարդակով:

Հայտարարության մեջ նշվում էր նաև, որ Իրանը շարունակում է հավատարիմ մնալ «Մեկ Չինաստանի» քաղաքականությանը, իսկ Պեկինը աջակցում է Իրանի զարգացման ծրագրին և Իրանի աճող տարածաշրջանային և միջազգային դերակատարությանը: Հայտարարության ամենուշագրավ դրվագը թերևս այն է, որ կողմերը համաձայնում են երկխոսություն և քննարկումներ սկսել 25-ամյա համապարփակ գործընկերության համաձայնագիր ստորագրելու վերաբերյալ, ինչպես նաև ողջունում են 2015թ. միջուկային համաձայնագիրը: Փաստորեն, 25-ամյա պայմանագրի բանակցությունները սկսել են հենց 2016-ին՝ Իրանի և գերտերությունների միջև միջուկային պայմանագրի ստորագրությունից կարճ ժամանակ անց:

Կողմերը նաև պայմանավորվել են երկկողմ քննարկումներ սկսել խոշոր տարածաշրջանային խնդիրների, այդ թվում՝ Սիրիայում և Եմենում տեղի ունեցող զարգացումների վերաբերյալ, աջակցություն են հայտնում Պաղեստինի ժողովրդին¹³: Ընդհանուր առմամբ, 2016-ի հայտարարության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այնտեղ կողմերը սահմանել էին երկկողմ հարաբերությունների զարգացման հիմնական ուղենիշները, որոնք առավել մանրամասն պետք է հստակեցվեին հետագայում ստորագրվելիք ավելի ծավալուն և համապարփակ փաստաթղթի շրջանակներում:

¹³ Full text of Joint Statement on Comprehensive Strategic Partnership between I.R. Iran, P.R. China, Sep 13, 2021, <https://www.president.ir/EN/91435/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

2016-ից հետո Իրանի շուրջ միջազգային իրադրությունը էական փոփոխությունների ենթարկվեց, ԱՄՆ նախագահի պաշտոնում Թրամփի ընտրվելուց հետո Վաշինգտոնը վերանայեց 2015-ի միջուկային պայմանագրով իր ստանձնած պարտավորությունները, Իրանի նկատմամբ ընդունվեց այսպես կոչված «առավելագույն ճնշման» մարտավարությունը: Այս իրադարձությունները, բնականաբար, իրենց ազդեցությունը ունեցան Իրան-Չինաստան բանակցությունների վրա, սակայն դրանք ոչ միայն կասկածի տակ չդրեցին երկու երկրների միջև նոր համաձայնագրի ստորագրման նպատակահարմարությունը, այլև լրացուցիչ խթան հանդիսացան առաջին հերթին Իրանի համար՝ արագորեն ավարտին հասցնելու Չինաստանի հետ բանակցությունները՝ փորձելով վերջինիս աջակցությամբ զսպել ԱՄՆ-ի ահագնացող ճնշումը: Չինաստանը, իր հերթին, հնարավորություն ստացավ բանակցություններում հանդես գալ ավելի ամուր դիրքերից՝ հաշվի առնելով Իրանի համար այլընտրանքի բացակայությունը, ուստի պատահական չէ, որ մի շարք փորձագետներ գտնում են, որ ի վերջո 2021-ի մարտին Պեկինի և Թեհրանի միջև ստորագրված համաձայնագիրը ամբողջությամբ հաշվի չի առնում Իրանի շահերը: Դա հասկանալու համար առաջին հերթին հարկավոր է ուսումնասիրել այդ համաձայնագրի հետ կապված տեղեկատվության առանձնահատկությունները՝ տարանջատելով դրա վերաբերյալ միջերևույթի ու իրականությունը:

3. ԻՐԱՆ-ՉԺՀ «25-ԱՄՅԱ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ». ՄԻՖԵՐ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես նշվեց, Իրանի և Չինաստանի միջև 25-ամյա շրջանակային համաձայնագրի շուրջ բանակցությունների մասին ազդարարվել էր դեռևս 2016-ին, սակայն այս թեման հատկապես հանրային լայն շրջանակների ուշադրության և քննարկումների առարկա դարձավ 2020-ին, երբ միջազգային մամուլը սկսեց ակտիվորեն տարածել երկկողմ համաձայնագրի այսպես կոչված «նախնական տարբերակը»: 2020-ի հունիսին իրանական սոցիալական ցանցերում սկսեց շրջանառվել պարսկալեզու 18 էջանոց մի փաստաթղթի պատճեն, որը վերնագրված էր որպես «Իրան-Չինաստան ռազմավարական գործընկերության պայմանագրի վերջնական նախագիծ»¹⁴: Հատկանշական է հրապարակման ժամանակահատվածը, քանի որ այն համընկնում է ԱՄՆ-ում չինական հյուպատոսությունների փակման, ԱՄՆ-ՉԺՀ, ԱՄՆ-Իրան հարաբերությունների

¹⁴ Իրան-Չինաստան համաձայնագրի շրջանառվող փաստաթղթի սկանավորված պարսկալեզու տարբերակը, https://static1.squarespace.com/static/54db7b69e4b00a5e4b11038c/t/5f0a3b017adc097c9945645c/1594506439567/China_Iran_Document.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

վատթարացման ժամանակահատվածի հետ¹⁵: Փաստաթուղթը, որի արտահոսքը հավանաբար եղել է Իրանի ԱԳՆ-ից, անմիջապես տարածվեց արևմտյան հեղինակավոր ՋԼՄ-ների և փորձագիտական շրջանակների կողմից և լայն շրջանառության մեջ դրվեց:

Ուշագրավ է, որ փաստաթղթի արտահոսքից հետո Չինաստանի պաշտոնյաները և հեղինակավոր ՋԼՄ-ները դրա վերաբերյալ բավական զուսպ գնահատականներ էին հնչեցնում¹⁶, մինչդեռ իրանական կողմի մեկնաբանությունները ավելի հնչեղ էին: Փաստաթղթի վերաբերյալ կոշտ քննադատությամբ հանդես եկան Իրանի ընդդիմության ներկայացուցիչներն ու արևմտյան շրջանակները: Օրինակ, ԱՄՆ պետդեպարտամենտի թվիթերի պարսկալեզու էջը նախատեսվող համաձայնագիրը որակել է որպես «երկրորդ Թուրքմենչայ»¹⁷ նկատի ունենալով Ռուսաստանի և Պարսկաստանի միջև 1828թ. Թուրքմենչայի պայմանագիրով պարսկական կողմի կորուստները և ակնարկելով, որ շրջանավոր փաստաթուղթը բխում է միայն ՉԺՀ շահերից: Փաստաթղթի քննադատները հենց դրանով են բացատրում դրա վերաբերյալ բանակցությունների ոչ հրապարակային բնույթը:

Փաստաթղթի հրապարակման ժամանակահատվածը և Իրանի շուրջ առկա միջազգային լարվածությունը իրանական ընդդիմության շրջանակներում մտահոգություն առաջացրեց առ այն, որ Թեհրանը բանակցային գործընթացում հանդես է եկել թույլ դիրքերից՝ ապահովելով Չինաստանի հասանելիությունը սեփական բնական ռեսուրսների նկատմամբ, փոխարենը Պեկինից ստանալով անհամարժեք խոստումներ: Օրինակ, Իրանի նախկին նախագահ Ահմադինեժադը քննադատում էր իշխանություններին բանակցությունների գաղտնիության կապակցությամբ, իսկ Իրանի վտարանդի թագաժառանգ Ռեզա Փեհլևին այն որակեց որպես ամոթալի՝ նշելով, թե դրանով թալանվում են Իրանի բնական պաշարներն ու երկրում օտարերկրյա զինվորականներ են տեղակայվում¹⁸:

Չնայած դրան, Իրանի նախագահի աշխատակազմի ղեկավար Մահմուդ Վաեզին հերքել է նման մեղադրանքները՝ նշելով, որ պայմանագիրը չի

¹⁵ China and Iran: Ready for a new trade and military partnership, Shirin Naseer, The Central European Institute of Asian Studies (CEIAS), 5. October 2020, <https://ceias.eu/china-and-iran-readying-for-a-new-trade-and-military-partnership/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

¹⁶ State Councilor and Foreign Minister Wang Yi Met with Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif via Video Link, 2020/06/24, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1792343.shtml (այցելվել է 13.09.2021թ.):

¹⁷ ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի թվիթերի պարսկալեզու էջ, <https://twitter.com/USABehFarsi/status/1280289369505619968> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

¹⁸ The 25-Year Agreement between China and Iran: A Continuation of Previous Policy, by Sheng Zhang, Aug 3, 2020, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/25-year-agreement-between-china-and-iran-continuation-previous-policy> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

նախատեսում որևէ իրանական տարածքի (կղզու) նկատմամբ օտարերկրյա վերահսկողություն, ինչպես նաև չինական զորքերի տեղակայում Իրանի տարածքում¹⁹: Չինաստանի ԱԳՆ խոսնակը իր հերթին, մեկնաբանելով պայմանագրի վերաբերյալ հարցադրումները, նշել է, որ այն չի ներառում որևէ քանակական, առանձին պայմանագրեր և նպատակներ, ինչպես նաև չի թիրախավորում որևէ երրորդ կողմի, այլ հստակեցնում է Չինաստան-Իրան հետագա համագործակցության ընդհանուր շրջանակը²⁰:

Թեև հրապարակված փաստաթղթում որևէ թվային տվյալ կամ թիրախ նշված չէր, սակայն ՋԼՄ-ների մեծամասնությունը իրենց մեկնաբանություններում նշում էին, թե համաձայնագրով նախատեսվում է, որ Չինաստանը պետք է առաջիկա 25 տարիներին Իրանում 400 մլրդ դոլարի ներդրում կատարի: Ըստ դրա՝ Չինաստանը պատրաստվում է 280 միլիարդ դոլարի ներդրում կատարել Իրանի նավթի, գազի, նավթաքիմիական արտադրության ոլորտներում, ևս 120 մլրդ դոլարի ներդրում էլ Իրանի տրանսպորտի և արդյունաբերական ենթակառուցվածքների ոլորտում: Ուշագրավ է, որ այս թիվն առաջին անգամ հրապարակվել էր դեռևս 2019-ի աշնանը՝ կասկածելի ծագմամբ մի հոդվածում²¹, և միջազգային ՋԼՄ-ները, մասնավորապես «Նյու Յորք Թայմսը», հավանաբար հղում էին տալիս հենց այդ հոդվածին²²: Ինչևէ, չնայած նախատեսվող չինական ներդրումների հստակ թվի վերաբերյալ կասկածներին²³ և պաշտոնական հաստատման բացակայությանը՝ երկկողմ համաձայնագրի տարածված նախագիծը բավական բովանդակալից է և արժանի է հանգամանալից ուսումնասիրության:

Հետազոտությունների Ամերիկյան «Վիլսոն» կենտրոնը 2020-ի սեպտեմբերին հրապարակել է մի վերլուծություն՝ «Վերջինը հավասարների շարքում. Չինաստան-Իրան գործընկերությունը տարածաշրջանային համատեքստում²⁴» վերնագրով,

¹⁹ Explainer: Why Are Iranians Angry Over A Long-Term Deal With China?, By Golnaz Esfandiari, July 13, 2020, <https://www.rferl.org/a/explainer-iranian-china-deal-anger-among-iranians/30724344.html>

(այցելվել է 13.09.2021թ.):

²⁰ Foreign Ministry Spokesperson Zhao Lijian's Regular Press Conference on March 29, 2021, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/t1865136.shtml (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²¹ China and Iran flesh out strategic partnership, Petroleum Economist, 3 September 2019,

<https://pemedianetwork.com/petroleum-economist/articles/geopolitics/2019/china-and-iran-flesh-out-strategic-partnership> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²² Iran Will Pursue Its New China Partnership With Caution, Stratfor, Apr 14, 2021, <https://worldview.stratfor.com/article/iran-will-pursue-its-new-china-partnership-caution> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²³ No, China Isn't Giving Iran \$400 Billion, Sep 2020, <https://www.bourseandbazaar.com/articles/2019/9/20/no-china-isnt-giving-iran-400-billion> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²⁴ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September, 2020.

որը ուշագրավ է այն տեսանկյունից, որ ամբողջությամբ ներկայացնում է մամուլում տարածված 18 էջանոց փաստաթղթի և դրա հավելվածների անգլերեն թարգմանությունը: Վերլուծության սույն հատվածում անդրադառնանք այդ փաստաթղթի կարևոր կետերին:

Փաստաթղթում նախ նշվում է, որ կողմերը իրենց հարաբերությունները բարձրացրել են նոր ռազմավարական մակարդակի և միմյանց համարում են կարևոր ռազմավարական գործընկերներ: Պայմանագրում նախանշվում են երկկողմ հարաբերությունների զարգացման կարևոր ուղենիշները, որոնց շարքում նշվում են տնտեսական և առևտրային կապերի ընդլայնումը, մասնավոր և պետական հատվածների կառույցների արդյունավետ գործակցությունը, ազատ և հատուկ տնտեսական գոտիների զարգացումը: Քաղաքական համագործակցության տեսանկյունից ուշագրավ է փաստաթղթում կողմերի ստանձնած հանձնառությունը՝ համակարգել և աջակցել միմյանց դիրքորոշմանը տարբեր միջազգային կառույցներում և տարածաշրջանային կազմակերպություններում:

Կարևորվում է երկկողմ համագործակցությունը էներգետիկայի, ներառյալ՝ նավթի, վերականգնվող էներգիայի, արդյունաբերական նշանակության միջուկային էներգիայի ոլորտներում, ենթակառուցվածքների զարգացման ուղղությամբ, այդ թվում՝ երկաթուղիների, մայրուղիների և ծովային ճանապարհների զարգացման հարցերում՝ նպատակ ունենալով մեծացնել Իրանի դերակատարությունը «Գոտի և ճանապարհ» ծրագրում: Առանձնացվում է նաև փոխգործակցությունը բանկային ոլորտում, այդ թվում՝ ընդգծելով ազգային արժույթների օգտագործման կարևորությունը:

Փաստաթղթում նշվում է, որ դրա բովանդակությունից բխող ծրագրերի իրականացման նկատմամբ վերահսկողության և համակարգման նպատակով կողմերը ձևավորելու են հատուկ մեխանիզմ, որը պետք է համաձայնեցվի երկու երկրների ղեկավարների կողմից լիազորված բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից: Բարձրաստիճան ղեկավարները պետք է տարեկան հանդիպումներ անցկացնեն: Միաժամանակ նշվում է, որ երկու կողմերը պետք է երաշխավորեն փաստաթղթի հոդվածների իրականացումը՝ հակառակ երրորդ կողմերի անօրինական ճնշումների:

Ուշագրավ է, որ փաստաթղթի հիմնական մասում նաև նշվում է, որ «հաշվի առնելով ընդհանուր շահերը՝ **«Գոտի և ճանապարհ» նախաձեռնության**

https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

շրջանակներում կողմերը կխրախուսեն երկկողմ հարաբերությունները և բազմակողմ կապերը՝ հարևան կամ երրորդ երկրներում համատեղ ծրագրեր իրականացնելու միջոցով»: Սա նշանակում է, որ փաստաթուղթը զուտ երկկողմ բնույթ չի կրում, այն հետապնդում է ավելի լայն՝ տարածաշրջանային նպատակներ և ընդհանուր առմամբ միտված է «Գոտի և ճանապարհ» նախաձեռնության շրջանակներում Չինաստանի և Իրանի տարածաշրջանային շահերի առաջխաղացմանը: Նաև սա է պատճառը, որ փաստաթուղթը մեծ ուշադրության է արժանացել ոչ միայ Իրանում և Չինաստանում, այլև տարածաշրջանի տարբեր երկրներում:

Ոչ պակաս կարևորություն են ներկայացնում փաստաթղթի հավելվածները, որոնք երկու կողմերի ծրագրերի մասին ավելի մանրամասն տվյալներ են պարունակում: Այսպես, առաջին հավելվածում ներկայացվում են փաստաթղթի հիմնարար նպատակները, որոնցից հատկապես ուշադրության արժանի են հետևյալ նպատակադրումները.

- «Կողմերը ջանքեր կգործադրեն, որպեսզի Չինաստանը դառնա իրանական նավթի կայուն ներմուծող: Չինաստանը ակնկալում է, որ Իրանը հաշվի կառնի չինական կողմի մտահոգությունները՝ կապված իրանական նավթային ոլորտում ներդրումների վերադարձի հետ: Փոխարենը, չինական կողմը մտադիր է օպտիմալացնել Իրանի հետ նավթային գործարքներից առաջացած ֆինանսական շահույթը»:

- «Գոտի և ճանապարհ» նախաձեռնության շրջանակներում Իրանի դիրքի խթանում՝ բազմակողմանի տրանսպորտային համակարգի զարգացման միջոցով, որը ներառում է երկաթուղիները, ճանապարհներն ու մայրուղիները, ծովային ուղիներն ու ավիացիան՝ հիմնված ազգային և տարածաշրջանային պահանջների վրա»:

- «Համագործակցություն ծովային և նավահանգստային ենթակառուցվածքների շուրջ, այդ թվում՝ ծովային օբյեկտների, նավերի, նավահանգիստների, սարքավորումների և հարակից կայանքների կառուցման միջոցով»:

- Հիմնարար նպատակների շարքում ուշագրավ են նաև նպատակադրումները՝ կապված Իրանում էներգետիկ նախագծերի իրագործման, մերձքաղաքային նոր ավանների կառուցման, ընտրված նավահանգիստներում և կղզիներում արդյունաբերական, ծառայությունների և տեխնոլոգիական կենտրոնների կառուցման, ռազմական, պաշտպանական և անվտանգային

ուղորտներում հետազոտությունների, պաշտպանական արդյունաբերության և ռազմավարական ուղորտներում համագործակցության ծրագրերի հետ:

Փաստորեն, այստեղ նկարագրվում են այն ուղղությունները, որոնցով երկու երկրները առաջնահերթ ձգտելու են զարգացնել փոխգործակցությունը՝ էներգետիկա, ենթակառուցվածքներ, ռազմարդյունաբերություն և ռազմավարական համագործակցություն: Ուշագրավ է, որ կողմերը հիմնական նպատակադրումների շարքում շեշտադրում են մի կողմից՝ Իրանից Չինաստան նավթի անխափան ներմուծման, մյուս կողմից՝ օպտիմալ գնային քաղաքականության կարևորությունը, ինչը հուշում է, որ Թեհրանը շարունակելու է Պեկինին դիտարկել որպես տնտեսական կայունության փրկօղակ, իսկ վերջինս կարևորում է Իրանի դերակատարությունը իր էներգետիկ անվտանգության ապահովման գործում:

Փաստաթղթի 2-րդ հավելվածում նկարագրվում են 25-ամյա համաձայնագրի շրջանակներում համագործակցության հիմնական ուղորտները, որոնք են.

1. Նավթ և էներգետիկայի ուղորտը:
2. Իրանի ակտիվ ներգրավումը Չինաստանի «Գոտի և ճանապարհ» նախաձեռնությանը: Այս տեսանկյունից ուշագրավ է մի շարք նախագծերի հիշատակումը, այդ թվում՝ կողմերի ներգրավումը Հյուսիս-Հարավ (Չաբահար նավահանգիստ-Կենտրոնական Ասիա) և Հարավ-Արևմուտք (Չաբահար և Բանդար Աբաս նավահանգիստներ-Թուրքիա և Ադրբեջան) միջանցքներին: Նշվում է նաև Պակիստան-Իրան-Իրաք-Սիրիա երկաթգծի և դրա հետ կապված ենթածրագրերի, Չինաստան-Պակիստան տնտեսական միջանցքով բնական գազի մատակարարման և այլ ծրագրերի մասին:
3. Մաքրանի ծովափի (Իրանի Բելուջիստան շրջանի և Պակիստանի հարավային Սինդ նահանգի առափնյա հատվածը) զարգացում: Մասնավորապես նշվում է Ջասկ նավահանգստի զարգացման շուրջ համագործակցության մասին:
4. Համագործակցությունը հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ուղորտում՝ 5-րդ սերնդի հեռահաղորդակցության ցանցերի զարգացում:
5. Ֆինանսական, տնտեսական և առևտրային համագործակցության հիմքեր:
6. Երկկողմ ռազմական, պաշտպանական և անվտանգային համագործակցություն:
7. Քաղաքական համագործակցություն:

Առավել ուշագրավ է փաստաթղթի 3-րդ հավելվածը, որտեղ նկարագրվում են երկու կողմերի նախատեսվող կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ գործնական քայլերը: Կարճաժամկետ քայլերից կարելի է առանձնացնել հետևյալ նպատակադրումները.

- Նավթ և էներգետիկա: Նավթի կայուն արտահանում դեպի Չինաստան, Իրանի և չինական խոշոր կազմակերպությունների միջև պայմանագրերի ստորագրում՝ նավթի մատակարարման ծրագրերի վերաբերյալ, նավթի պահեստների շինարարություն Իրանում, Չինաստանում և այլ երկրներում, էներգակիրների՝ նավթ, գազ, էլեկտրաէներգիա, տեղափոխման ցանցերի շինարարություն և կարողությունների զարգացում:

- Համագործակցություն ֆինանսների, բանկային և ապահովագրական ոլորտներում: Չինաստանի հատուկ տնտեսական գոտիներում իրանական բանկերի մասնաճյուղերի հիմնում, չին-իրանական բանկի հիմնում, այդ թվում՝ Չինաստանում մասնաճյուղերի առկայությամբ:

- Տրանսպորտ և ենթակառուցվածքներ: Չինական ներդրումների ներգրավում կարևոր իրանական երկաթուղիների էլեկտրաֆիկացման նախագծերում՝ Սպահան-Շիրազ, Թեհրան-Մաշհադ, Թեհրան-Թավրիզ, ինչպես նաև համագործակցության մայրուղիների շինարարության հարցում՝ **Թեհրան-հյուսիս նախագիծ (մայրաքաղաք Թեհրանը պետք է կապի հյուսիսային շրջանների հետ)**, համատեղ ներդրումներ խելացի քաղաքներում և բիոմներում, Իրանի բնակարանաշինական ոլորտում ներդրումների խրախուսում և դրանց վերահսկողության ու ցածր եկամուտներ ունեցող հատվածի համար հասանելիության հարցերում Չինաստանի հետ փորձի փոխանակում:

- Գիտություն, մշակույթ, տուրիզմ և շրջակա միջավայր: Այս ոլորտում նախատեսվող կարճաժամկետ քայլերից ուշագրավ է երկու երկրների միջև «Խոշոր բուհերի ղեկանների ասոցիացիայի» ձևավորման նպատակադրումը:

- Ազատ և հատուկ տնտեսական գոտիներ: Չինական ներդրումների խրախուսում Իրանի ազատ և հատուկ տնտեսական գոտիներում, մասնավորապես՝ Քեշմ, Արվանդ և Մակու գոտիներում, այս հարցում համագործակցության խթանում Ասիայի ենթակառուցվածքների ներդրումային բանկի և «Մետաքսի ճանապարհ» հիմնադրամի հետ, **Երրորդ երկրում ազատ տնտեսական գոտու հիմնում:**

- Արդյունաբերություն, հանքարդյունաբերություն և առևտուր: **Երրորդ երկրներում արդյունաբերական և սպասարկման համատեղ նախագծերի**

նախաձեռնում՝ տարածաշրջանի երկրների, ներառյալ՝ Իրաքը, Աֆղանստանը և Սիրիան, վերակառուցման նպատակներով, մետրոյի վագոնների համատեղ արտադրության զարգացում:

- Գյուղատնտեսություն և առողջապահություն:

- Ռազմական, պաշտպանական և անվտանգային համագործակցություն: Համատեղ ծովային, ցամաքային և օդային զորավարությունների իրականացում, պաշտպանական տեխնոլոգիաների և արդյունաբերության ոլորտներում համագործակցության ընդլայնում՝ կենտրոնանալով ներդրումների, նախագծման, զարգացման, համատեղ արտադրության և սարքավորումների ապահովման ծրագրերի իրականացման վրա:

- Քաղաքական համագործակցություն երկկողմ, տարածաշրջանային և միջազգային մակարդակներում: Այս համատեքստում կարևորվում է «Ժամանակացույցի» մեխանիզմի մշակման բանակցությունների մեկնարկը, բարձրաստիճան պատվիրակությունների, այդ թվում՝ արտգործնախարարների գազաթնաժողովների կազմակերպումը, փոխարտգործնախարարների կամ նախարարի օգնականների միջև քաղաքական խորհրդակցությունները, **Չինաստանի աջակցությունը Իրանի անդամակցությանը Շանհայի համագործակցության կազմակերպությանը** և այլն:

Միջնաժամկետ և երկարաժամկետ գործնական քայլերի շարքում կարելի է առանձնացնել հետևյալ նպատակադրումները՝

- Հյուսիս-Հարավ միջանցքով Չաբահար նավահանգստից Կասպյան նավահանգիստներ ապրանքների տարանցման և փոխադրման հետ կապված գործունեության աջակցություն (Չինաստան, Ղազախստան, Թուրքմենստան, Իրան),

- Չինական կողմից ներդրումների դյուրացում նավթավերամշակման ծրագրերում, Ջասքի նավահանգստի կառուցում, Ջասքի տարածքից նավթամթերքների արտահանում,

- Չաբահար նավթաքիմիական քաղաքի ծրագրերում չինական ներդրումների ներգրավում,

- առանձին կղզիների զարգացում՝ սննդամթերքի, ծովային արդյունաբերության, նավթաքիմիական արտադրանքի և զբոսաշրջության տարածաշրջանային կենտրոններ ձևավորելու նպատակով,

- գործընկերություն Մաքրանի շրջանում խոշոր արդյունաբերական կենտրոնների կառուցման գործում,

- ներդրումներ իրանական 10 մեգապոլիսների մետրոյի համակարգերում, ինչպես նաև մեծ քաղաքները նորակառույց ավանների հետ կապող երկաթուղային գծերի կառուցման ծրագրերում,

- **երկու երկրներում տարածաշրջանային աշխարհատնտեսական ներուժի օպտիմալացում՝ երրորդ (հարևան) երկրներում՝ համաձայն համատեղ ծրագրեր սկսելու նպատակին**²⁵:

Ինչպես նկատում ենք, Իրանի և Չինաստանի միջև 25-ամյա համաձայնագրի նախագիծը և դրա հավելվածները ընդգրկում են բազմոլորտ համագործակցության լայն շրջանակ, ու թեև, իրոք, փաստաթղթի հրապարակված և ոչ պաշտոնական տարբերակում կոնկրետ թվային ցուցանիշներ նշված չեն, սակայն բոլոր վերոհիշյալ ծրագրերի ու նպատակների իրագործման համար իրապես անհրաժեշտ կլինեն հսկայածավալ ներդրումներ: Միևնույն ժամանակ, փաստաթղթի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն չի սահմանափակվում զուտ երկկողմ ծրագրերով և նպատակներով, այլ ավելի լայն՝ տարածաշրջանային ծրագրերի հիմքեր ստեղծելու նպատակ է հետապնդում. փաստաթղթում ուղղակի կամ անուղղակի անդրադարձ է կատարվում Իրանի հարևան երկրներում համատեղ ծրագրերի իրականացման նպատակներին:

Ըստ փաստաթղթի՝ Չինաստանը հասանելիություն է ստանալու Հորմուզի նեղուցի շրջանում գտնվող Զասք նավահանգստի նկատմամբ, որը կարևոր է տարածաշրջանում նավթի փոխադրումների վերահսկման տեսանկյունից: Այս, նաև այն հանգամանքը, որ Չինաստանը առաջիկա 25 տարիների ընթացքում Իրանից նպաստավոր պայմաններով էներգակիրների ներկրման հնարավորություն է ստանալու, մի կողմից վկայում են Չինաստանի էներգետիկ անվտանգության տեսանկյունից պայմանագրի կարևորության մասին, մյուս կողմից, եթե փաստաթուղթը ամբողջությամբ կիրառվի, ապա Իրանը կամրապնդի իր առանձնահատուկ դիրքերը Չինաստանի «Գոտի և ճանապարհ» նախաձեռնության շրջանակներում: Փաստաթղթի կիրառումը ընդհանուր առմամբ կնպաստի Մերձավոր Արևելքում Չինաստանի ազդեցության աճին, նաև կարևոր օրինակ կդառնա տարածաշրջանի այլ, հատկապես ավտորիտար կառավարման

²⁵ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandiyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

համակարգ ունեցող երկրների հետ հետագա համագործակցության համար, որոնք ձգտում են թոթափել ժողովրդավարության հարցերով ԱՄՆ ճնշումները²⁶:

Սակայն հարկ է նշել, որ փաստաթղթում ավելի կոնկրետ և հստակ թվերի ու ծրագրերի բացակայությունը՝ հատկապես ռազմական համագործակցության ոլորտի վերաբերյալ, թույլ չի տալիս այն որակել որպես դաշինքի փաստաթուղթ: Հատկանշական է, որ փաստաթղթի շուրջ բանակցությունները սկսվել են մի իրավիճակում, երբ ակնկալվում էր Իրանի դեմ արևմտյան պատժամիջոցների չեղարկում, ոչ պաշտոնական փաստաթուղթը հրապարակվել է մի իրավիճակում, երբ ԱՄՆ-ը ողջ ուժով կիրառման մեջ էր դրել Իրանի դեմ այսպես կոչված «առավելագույն ճնշման» քաղաքականությունը, իսկ փաստաթուղթը երկու երկրների ԱԳ նախարարների կողմից ստորագրվել է մի իրավիճակում, երբ Վիեննայում մեկնարկում էին Իրանի և ԱՄՆ-ի միջև պատժամիջոցների չեղարկման բանակցությունները: Սա նշանակում է, որ փաստաթղթի, դրա բովանդակության և նպատակների վերաբերյալ մեկնաբանություններն ու գնահատականները հաճախ կախված են տվյալ պահի քաղաքական և աշխարհաքաղաքական համատեքստից:

Այնուամենայնիվ, տարածված ոչ պաշտոնական փաստաթուղթը, նույնիսկ եթե մասամբ է համընկնում իրական փաստաթղթի բովանդակության հետ, վկայում է այն մասին, որ Իրանը աշխարհաքաղաքական տեսանկյունից վերջնականապես կողմնորոշվել է դեպի Չինաստան՝ իր հիմնական, ռազմավարական ծրագրերն ու նպատակները կապելով հենց Չինաստանի հետ²⁷: Սա ամենևին չի նշանակում, որ Իրանը չի ձգտելու կարգավորել հարաբերությունները Արևմուտքի և ԱՄՆ-ի հետ, սակայն Թեհրանը կփորձի դա անել զուգահեռ և ոչ ի հակակշիռ Չինաստանի հետ համագործակցության խորացմանը: Իրանի այսպիսի ընտրությունը շատ տրամաբանական է, եթե նկատի ունենանք մի շարք հարցերում Իրանի օբյեկտիվ կախվածությունը Չինաստանից:

Իրանի և Չինաստանի արտգործնախարարների միջև ռազմավարական համագործակցության 25-ամյա համաձայնագիրը ստորագրվեց Թեհրանում 2021-ի մարտի 27-ին, ՉԺՀ արտգործնախարար Վան Յիի մերձավորարևելյան 6 երկրներում շրջագայության շրջանակներում²⁸: Պայմանագրի վերաբերյալ

²⁶ Are China and Iran Forging a New Geopolitical Axis in Eurasia? By Emil Avdaliani -March 1, 2021, <https://chinaobservers.eu/are-china-and-iran-forging-a-new-geopolitical-axis-in-eurasia/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²⁷ China, Iran sign agreement to map out comprehensive cooperation, Source: Xinhua| 2021-03-28, http://www.xinhuanet.com/english/2021-03/28/c_139841044.htm (այցելվել է 13.09.2021թ.):

²⁸ Iran and China sign 25-year cooperation agreement, by Reuters Staff, MARCH 27, 2021, <https://www.reuters.com/article/us-iran-china-idUSKBN2BJ0AD> (այցելվել է 13.09.2021թ.): China's Foreign Minister Heads to the Middle East, By Shannon Tiezzi, March 25, 2021,

մեկնաբանությունները տարբեր են, ոմանք այն նույնիսկ նկարագրում են որպես «Առյուծի և Վիշապի դաշինք»²⁹: Իրանի արտգործնախարարության խոսնակը այն նկարագրել է որպես «խոր, բազմաշերտ և լիարժեք» պայմանագիր, որը շատ արդյունավետ է լինելու Չինաստանի հետ հարաբերությունների խորացման տեսանկյունից³⁰: Այն, որ պայմանագիրը ստորագրվել է ոչ թե ՉԺՀ նախագահի, այլ արտգործնախարարի այցի շրջանակներում, այնուամենայնիվ խոսում է այն մասին, որ Չինաստանը կա՛մ ձգտում է պայմանագրի շուրջ չափից ավելի մեծ աղմուկ չբարձրացնել, կա՛մ իրոք դրան այնպիսի մեծ կարևորություն չի տալիս, ինչպես հաճախ նկարագրվում է միջազգային մամուլում³¹:

Ինչևէ, սա առաջին դեպքն է, որ Իրանը այսպիսի ծավալուն պայմանագիր է ստորագրում կոնկրետ գերտերության հետ. թեև դեռ 2001-ին Թեհրանը համագործակցության պայմանագիր էր կնքել նաև ՌԴ հետ, սակայն այն ընդգրկում էր հարցերի ավելի նեղ շրջանակ և հիմնականում թիրախավորում էր համագործակցությունը միջուկային ոլորտում³²: Իրանի և Չինաստանի միջև 2021-ի մարտին ստորագրված պայմանագիրը դեռևս պաշտոնապես չի հրապարակվել, սակայն ենթադրվում է, որ այն էապես չի տարբերվի 2020-ին հրապարակված նախագծից³³: Հիմք ընդունելով արդեն հրապարակված և շրջանառվող ոչ պաշտոնական փաստաթուղթը՝ հարկավոր է հասկանալ, թե որքանով են իրատեսական այդ փաստաթղթում տեղ գտած տնտեսական և էներգետիկ ոլորտների ծրագրերն ու նպատակները, ինչպես նաև դիտարկել երկու երկրների միջև այդ ոլորտներում համագործակցության հեռանկարները:

<https://thediplomat.com/2021/03/chinas-foreign-minister-heads-to-the-middle-east/>(այցելվել է 13.09.2021թ.):

²⁹ An Iran-China 25-Year Agreement: Wishful Thinking Or A 'Lion-Dragon Pact?', June 29, 2020, <https://en.radiofarda.com/a/iran-china-25-year-agreement-reality-or-fiction/30696729.html> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³⁰ Iran, China sign 'strategic' deal in Tehran, Date 27.03.2021, <https://www.dw.com/en/iran-china-sign-strategic-deal-in-tehran/a-57025741> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³¹ There's Less to the China-Iran Deal Than Meets the Eye, By Bobby Ghosh, Bloomberg March 29, 2021, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-03-29/china-iran-deal-there-s-less-to-it-than-meets-the-eye> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³² Iran, China sign huge 25-year strategic deal; could reduce US regional influence, 27 March 2021, <https://www.timesofisrael.com/iran-china-sign-major-25-year-strategic-cooperation-agreement/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³³ The New China Challenge: A Game-Changing Strategic Agreement with Iran, by Mohammed Ayoob, April 3, 2021, <https://nationalinterest.org/feature/new-china-challenge-game-changing-strategic-agreement-iran-181730> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

4. ԵՐԿՈՒ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ

Ինչպես արդեն նշվեց, Չինաստանի և Իրանի միջև ստորագրված և դեռևս ոչ պաշտոնապես շրջանառվող փաստաթղթի էական հատվածը նվիրված է երկու երկրների միջև համագործակցությանը տնտեսական և էներգետիկ ոլորտներում: Մասնավորապես, միջազգային մամուլում շրջանառվող տեղեկությունը Չինաստանի կողմից Իրանում 400 մլրդ դոլարի ներդրումների կապակցությամբ քննարկումների և մեկնաբանությունների մեծ դաշտ է բացել:

Փորձագետներից ոմանք 400 մլրդ դոլարի ներդրումը համարում են անիրատեսական և գտնում են, որ այդպիսի հսկայական ցուցանիշի թիրախավորումը, որը ենթադրում է տարեկան միջին հաշվով 16 մլրդ ԱՄՆ դոլարի ներդրում, չի արտացոլում երկկողմ տնտեսական հարաբերությունների իրական ներուժը³⁴: Որպես այդ տեսակետի հիմնավորում, օրինակ, նշվում է, որ Չինաստանը ընդհանուր առմամբ «Գոտի և ճանապարհ» նախագծի շրջանակներում 5-ամյա ներդրումների թիրախ է սահմանել 600-800 մլրդ դոլար³⁵, հետևաբար քիչ հավանական է, որ այդ հսկայական ծրագրի անդամ միայն մեկ երկրում՝ Իրանում, այդպիսի հսկայաձավալ ներդրումներ կկարողանա կատարել³⁶:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ եթե 400 մլրդի մասին տեղեկատվությունը համապատասխանում է իրականությանը, ապա այն նախատեսված է բավական երկարաժամկետ հեռանկարի համար. պայմանագիրը ունի 25-ամյա ժամկետ, այն նախատեսում է մի շարք ենթակառուցվածքային ծրագրեր, և եթե Իրանում կատարվող ներդրումներն ավելանան աստիճանաբար, ապա չի բացառվում, որ վերջնարդյունքում դրանք կհասնեն բավական մեծ թիրախային ցուցանիշի: Այստեղ պետք է նկատի ունենանք, որ այդ ժամկետը կապված է մի շարք անորոշությունների և անկանխատեսելի զարգացումների հետ, հետևաբար որպես թիրախ նման ցուցանիշի սահմանումը ամենևին տարօրինակ չէ: Ինչևէ, պետք է

³⁴ China and Iran announced a new economic and security partnership. That's not as alarming as it sounds, By Lucille Greer and Esfandyar Batmanghelidj, April 1, 2021, <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/04/01/china-iran-announced-new-economic-security-partnership-thats-not-alarming-it-sounds/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

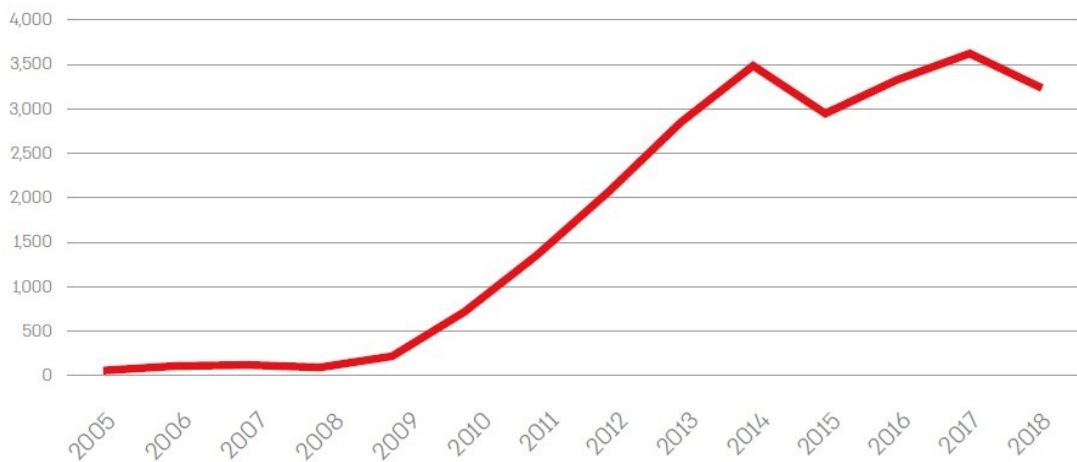
³⁵ China to invest \$800 billion in Belt and Road initiative over next five years, The Economic Times, May 13, 2017, <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/business/china-to-invest-800-billion-in-belt-and-road-initiative-over-next-five-years/articleshow/58656367.cms> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³⁶ No, China Isn't Giving Iran \$400 Billion, Jacopo Scita, September 2020, <https://www.bourseandbazaar.com/articles/2019/9/20/no-china-isnt-giving-iran-400-billion> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

հաշվի առնել, որ 2005-ից մինչև այժմ՝ շուրջ 15 տարում, Իրանում Չինաստանի ընդհանուր ներդրումներն ու շինարարական պայմանագրերը կազմել են շուրջ 27 մլրդ ԱՄՆ դոլար³⁷: Հետևաբար, եթե նույնիսկ վերոհիշյալ 400 մլրդ ցուցանիշը մասամբ է համապատասխանում իրականությանը, ապա դա կարող է էական ազդեցություն ունենալ երկկողմ տնտեսական հարաբերությունների զարգացման վրա:

Հետաքրքիր պատկեր է ստացվում, երբ դիտարկում ենք Իրանում Չինաստանի օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների դինամիկան. եթե 2004-ին այդ ցուցանիշը կազմում էր շուրջ 468 միլիոն դոլար, ապա 2018-ին այն կազմել է ավելի քան 3 մլրդ դոլար, այսինքն՝ ավելացել է շուրջ 7 անգամ: 2018-ին այդ ցուցանիշով տարածաշրջանի երկրների շարքում Իրանը զիջել է միայն ԱՄԷ-ին և Պակիստանին³⁸: Այսինքն, եթե այդ դինամիկան պահպանվի նաև հաջորդ 15-25 տարիների ընթացքում, ապա 400 մլրդ դոլարի թիրախավորումը կարող է իրատեսական դառնալ:

Չինաստանի օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները Իրանում \$ միլիոն

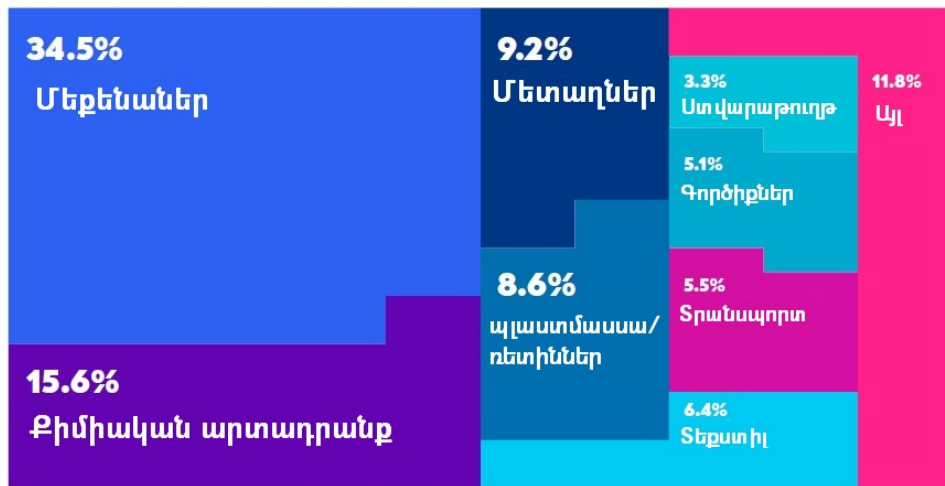
Աղբյուրը՝ *Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment, 2011, 2018, Chinese Ministry of Commerce*

³⁷ China Global Investment Tracker, <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

³⁸ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandiyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Վերջին տասնամյակների ընթացքում Չինաստանը դարձել է Իրանի գլխավոր առևտրային գործընկերը. Չինաստանը իրանական նավթի ամենախոշոր սպառողն է, այն միակ խոշոր երկիրն է, որը չնայած ամերիկյան պատժամիջոցներին՝ շարունակում է Իրանից մեծ ծավալներով նավթ ձեռք բերել: Չինաստանը նաև հանդիսանում է Իրանի ամենախոշոր արդյունաբերական մատակարարը, ինչը Թեհրանին հնարավորություն է տալիս պահպանել երկրի զարգացող արդյունաբերության կենսունակությունը: 2019-ին Չինաստանից Իրան ներմուծման շուրջ 35%-ը կազմել են մեքենաներն ու սարքավորումները, ինչը վկայում է Իրանի համար տեխնոլոգիաների ներմուծման առումով Չինաստանի կարևորության մասին:

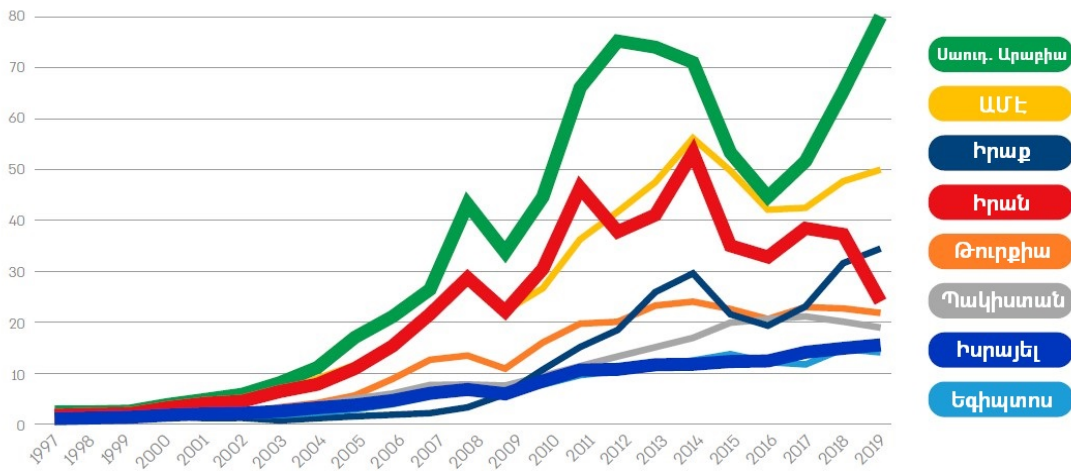
Իրանի ներմուծումը Չինաստանից՝ ըստ արժեքի 2019թ.

Աղբյուրը՝ OEC (https://oec.world/en/visualize/tree_map/subnational_chn/export/chn/irn/show/2019/)

Իրանը նաև Պեկինի համար կարևոր սպառման շուկա է, այն տարածաշրջանի ամենամեծ բնակչությունն ունեցող երկրներից մեկն է և այս տեսանկյունից ունի հսկայական չիրացված ներուժ: Ընդհանուր առմամբ 2018-ին Չինաստանի արտահանումը դեպի Իրան կազմել է շուրջ 14 մլրդ դոլար, ինչը 2004-ի 2,5 մլրդի համեմատ հսկայական աճ է՝ տարեկան աճը կազմել է 16,9%: Այդ ցուցանիշը նույնիսկ մի փոքր ավելի է նույն ժամանակահատվածում տարածաշրջանի մյուս գործընկեր երկրներում Չինաստանի արտահանման դինամիկայի ցուցանիշից. Պակիստան՝ 15,6%, Սաուդյան Արաբիա՝ 16,1%, Թուրքիա՝ 16,8%:

Չինաստանի ընդհանուր առևտրի շրջանառությունը գործընկեր երկրի հետ \$ Միլիարդ

Աղբյուրը՝ IMF DOTS (<https://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712>)

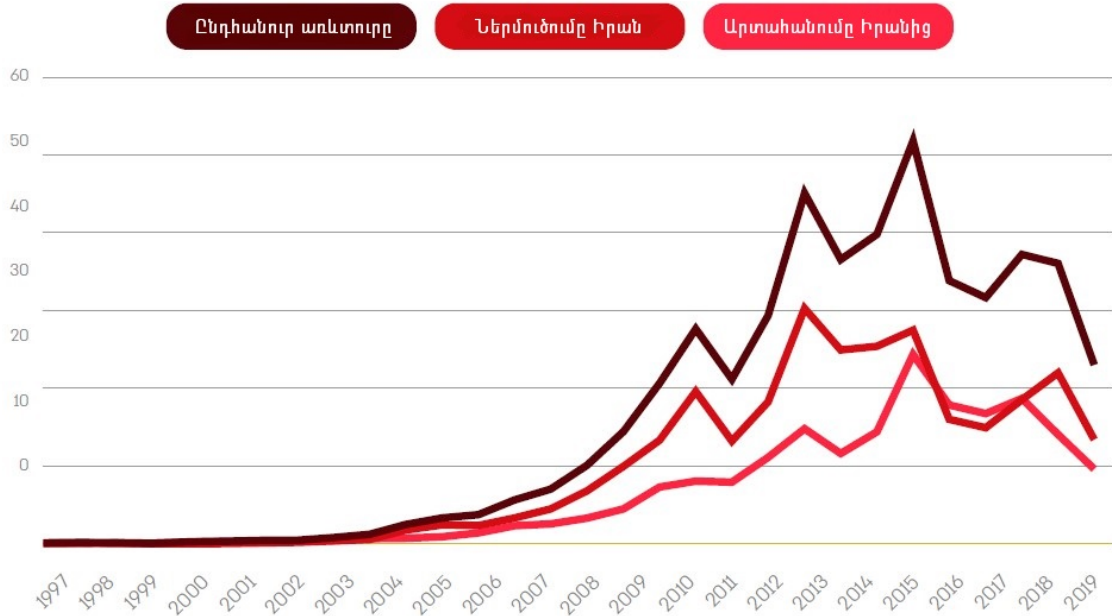
Ընդհանուր առմամբ Իրանի և Չինաստանի միջև առևտրի շրջանառության առաջին կտրուկ աճը տեղի ունեցավ 2005-2007թթ., երբ Իրանի նախագահ Ահմադինեժադի «Հայացք դեպի Արևելք» քաղաքականության շրջանակներում և Արևմուտքի ու ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների սրման համատեքստում Իրան-ՉԺՀ առևտրաշրջանառությունը կրկնապատկվեց, հասելով 20 մլրդ դոլարի շեմը: 2010-ին առևտրի շրջանառությունը հասավ շուրջ 30 մլրդի, իսկ 2014-ին՝ հասեց 50 մլրդի շեմը³⁹: Թերևս առևտրաշրջանառության աճի նման տեմպով էր պայմանավորված, որ 2016-ին՝ ՉԺՀ նախագահի Իրան կատարած այցի ժամանակ ազդարարվեց մինչև 2026 թվականը երկկողմ առևտրի ծավալները 600 մլրդ դոլարի հասցնելու նպատակի մասին, ինչը մի շարք փորձագետների կողմից համարվում է անիրատեսական նպատակադրում⁴⁰:

³⁹ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁴⁰ Iran isn't the only Middle Eastern country in a unique partnership with China, by Jonathan Fulton, Atlantic Council, JUL 15, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/iran-isnt-the-only-middle-eastern-country-in-a-unique-partnership-with-china/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Իրան-Չինաստան առևտրի շրջանառությունը

\$ միլիարդ

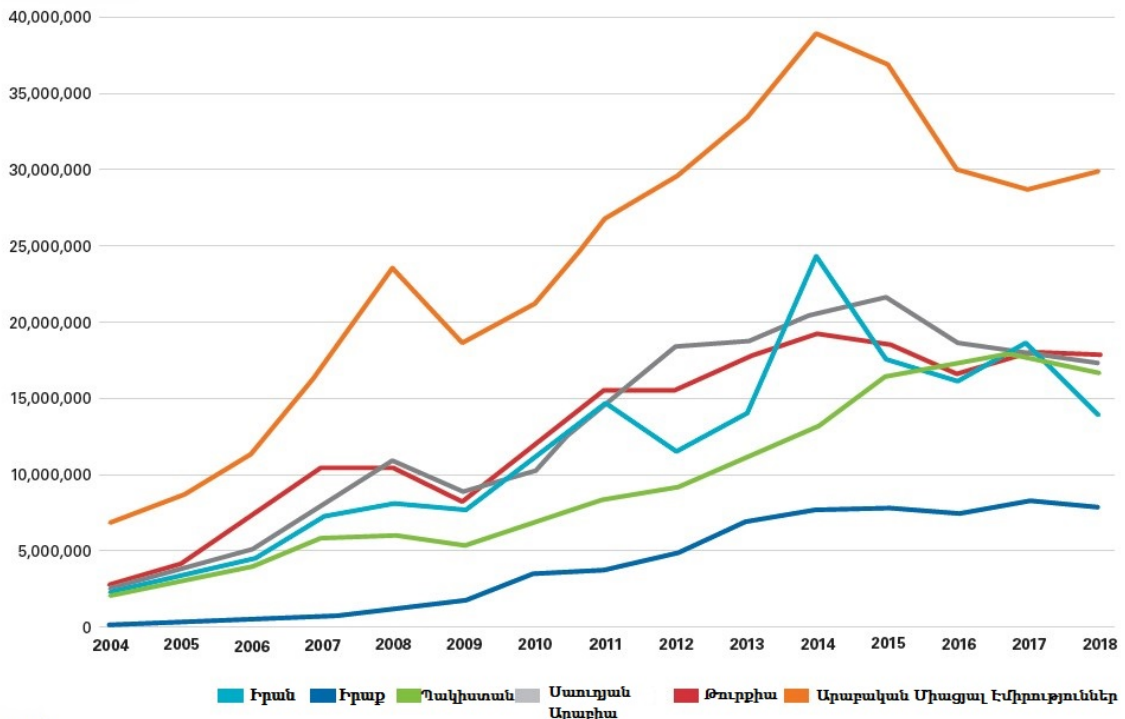

Աղբյուրը՝ IMF DOTS (<https://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712>)

Այդուհանդերձ, վերջին մի քանի տարիների ընթացքում Իրան-Չինաստան տնտեսական հարաբերությունները գտնվում են լճացման վիճակում: Եթե Չինաստանից Իրան արտահանման գազաթնակետը համարվում է 2014-ը, երբ այդ ցուցանիշը կազմել է շուրջ 24 մլրդ դոլար, ապա հաջորդ 4 տարիների ընթացքում այդ ցուցանիշը կրճատվել է տարեկան միջին հաշվով 11,5 %-ով, մինչդեռ այդ ընթացքում տարածաշրջանի մյուս երկրների հետ առևտրի ցուցանիշը համեմատաբար կայուն է եղել⁴¹: Այս միտումը պահպանվել է նաև ՔՈՎԻԴ-19-ի համավարակի և համաշխարհային առևտրի անկման համատեքստում:

⁴¹ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Չինաստանից արտահանումը(ընդհանուր արժեքը)
 հազար ԱՄՆ դոլար

Աղբյուրը՝ UN COMTRADE

Միաժամանակ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ Չինաստանի և Իրանի միջև տնտեսական փոխկախվածությունը խիստ անհամաչափ է, և վերջին տասնամյակների ընթացքում Իրանի տնտեսական կախվածությունը ՉԺՀ-ից հասել է հսկայական ծավալների: 2005-ին, նախքան Իրանի դեմ ՄԱԿ-ի պատժամիջոցները, Չինաստանին բաժին էր ընկնում Իրանի արտաքին առևտրի միայն 10%-ը: 2014-ին այդ ցուցանիշը հասավ ռեկորդային 36%-ի, իսկ 2019-ին, երբ Թրամփը հայտարարեց միջուկային համաձայնագրից դուրս գալու մասին, այդ ցուցանիշը կազմել է 33%՝ 13 տոկոսային կետով ավելի, քան տարածաշրջանում ՉԺՀ հիմնական գործընկեր Պակիստանի հետ: **Ուշագրավ է, որ այս ցուցանիշով Իրանը հեռավոր Չինաստանից ավելի մեծ կախվածության ունի, քան օրինակ Հայաստանը՝ իր միակ ռազմավարական դաշնակից Ռուսաստանից:** Մյուս կողմից, Իրանի հետ առևտրաշրջանառությունը իր լավագույն ժամանակահատվածում՝ 2011թ., կազմել է Չինաստանի արտաքին առևտրաշրջանառության ընդամենը 1,2%-ը⁴²:

Իրան-ՉԺՀ տնտեսական հարաբերությունների վերջին տարիների առանձնահատկություններից մեկն էլ երկու կողմերի ձգտումն է՝ առևտրի

⁴² China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

շրջանառությունը կազմակերպել տեղական արժույթներով: Այս կերպ կողմերը փորձում են խուսափել ԱՄՆ պատժամիջոցներից: Թեև առայժմ այս ուղղությամբ հաջողությունները տեսանելի չեն, սակայն երկարաժամկետ հեռանկարում այդպիսի քաղաքականությունը կարող է բավականին արդյունավետ լինել, առաջին հերթին՝ Իրանի համար: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Չինաստանը փորձում է նման պրակտիկա ձևավորել ոչ միայն Իրանի, այլև մի շարք այլ երկրների, օրինակ՝ ՌԴ-ի հետ⁴³:

Իրան-Չինաստան տնտեսական հարաբերությունների առանցքային ուղղություններից մեկը համագործակցությունն է էներգետիկ ոլորտում, մասնավորապես՝ Իրանից նավթի և նավթամթերքի ներմուծման համատեքստում: Իրանի տնտեսությունը և սոցիալ-տնտեսական կայունությունը, պետական բյուջեի եկամուտները մեծապես կախված են էներգակիրների՝ առաջին հերթին նավթամթերքի արտահանումից, և այս առումով Չինաստանը հանդիսանում է Թեհրանի անփոխարինելի գործընկերը: Օրինակ, 2019-ին Իրանի արտահանման շուրջ 51%-ը բաժին է ընկել հենց նավթամթերքին, իսկ ընդհանուր հանքային հումքը կազմել է արտահանման շուրջ 65%-ը: Ուշագրավ է նաև, որ Իրանում չինական ներդրումների մեծ մասը նույնպես բաժին են ընկնում էներգետիկ ոլորտին. օրինակ, 2005-2020թթ. Իրանում չինական ներդրումների 40%-ը (շուրջ 11 մլրդ դոլար) ուղղվել են հենց էներգետիկ ոլորտին⁴⁴:

⁴³ Китайская экономическая политика на современном этапе, Анастасия Степанова, 11.08.2021, <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/kitayskaya-ekonomicheskaya-politika/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁴⁴ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Չինաստանի ներմուծումը Իրանից՝ ըստ արժեքի 2019թ.

Աղբյուր՝ the Observatory of Economic Complexity (OEC), n.d. (https://oec.world/en/visualize/tree_map/subnational_chn/import/chn/irn/show/2019/)

Ընդ որում, այս առումով Չինաստանի դերակատարությունը վերջին տասնամյակներին զգալիորեն աճել է. եթե 2001-ին Իրանից նավթի ներմուծման ՉԺՀ մասնաբաժինը կազմել է ընդամենը 10%, ապա 2015-ին այդ ցուցանիշը հասել է 56%-ի: Ըստ Միջազգային առևտրի կենտրոնի (ITC) տվյալների՝ 2001-ի համեմատ 2016-ին Իրանից Չինաստան նավթի ներմուծման ծավալները եռապատկվել են՝ 10,8 միլիոնից հասնելով 31,3 միլիոն բարել, մինչդեռ դոլարային ցուցանիշով այդ աճը շատ ավելի մեծ է. օրինակ 2011-ին Չինաստանը Իրանից ներմուծել է շուրջ 22,8 մլրդ դոլարի նավթ՝ 2001-ի 2 միլիարդի համեմատ:

Իրանական նավթի հումքի ներմուծումը Չինաստան

\$ միլիարդ

Աղբյուր՝ ITC, n.d. (https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx)

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Միացյալ Նահանգների՝ միջուկային համաձայնագրից դուրս գալուց և Թեհրանի նկատմամբ պատժամիջոցների վերականգնումից հետո, ըստ պաշտոնական վիճակագրության, Իրանից Չինաստան նավթի ներմուծումը զգալիորեն կրճատվեց⁴⁵ 2019-ին կազմելով շուրջ 7 մլրդ դոլար: 2020-ի կեսերին Չինաստանի կողմից իրանական նավթի ներմուծման ծավալները հասան նվազագույնի. օրինակ 2020-ի հուլիսին Չինաստանը Իրանից ներմուծել է ընդամենը \$212,000 արժույթայամբ նավթ⁴⁶:

Սակայն նույնիսկ այդ պարագայում Չինաստանը շարունակում է մնալ իրանական նավթի հիմնական ներկրողը՝ 2019-ին ներմուծելով Իրանից արտահանվող նավթի շուրջ 49%-ը⁴⁷: Բացի այդ, ԱՄՆ պատժամիջոցների վերականգնումից հետո Չինաստանը սկսել է Իրանից ներմուծվող նավթի զգալի մասը ստանալ միջնորդավորված ձևով, հիմնականում Մալայզիայի միջոցով: Օրինակ, 2020-ի հունվարից 2021-ի փետրվարի ընթացքում Չինաստանը Իրանից ներմուծել է շուրջ 17,8 մլն տոննա նավթ, որի մոտ 75%-ը իրականացվել է «անուղղակի» ձևով՝ Մալայզիայի, Օմանի, ԱՄԷ-ի միջոցով⁴⁸:

⁴⁵ A pragmatic partnership: Why China and Iran try to collaborate, Ellie Geranmayeh, 17 July 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_a_pragmatic_partnership_why_china_and_iran_try_to_collaborate/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

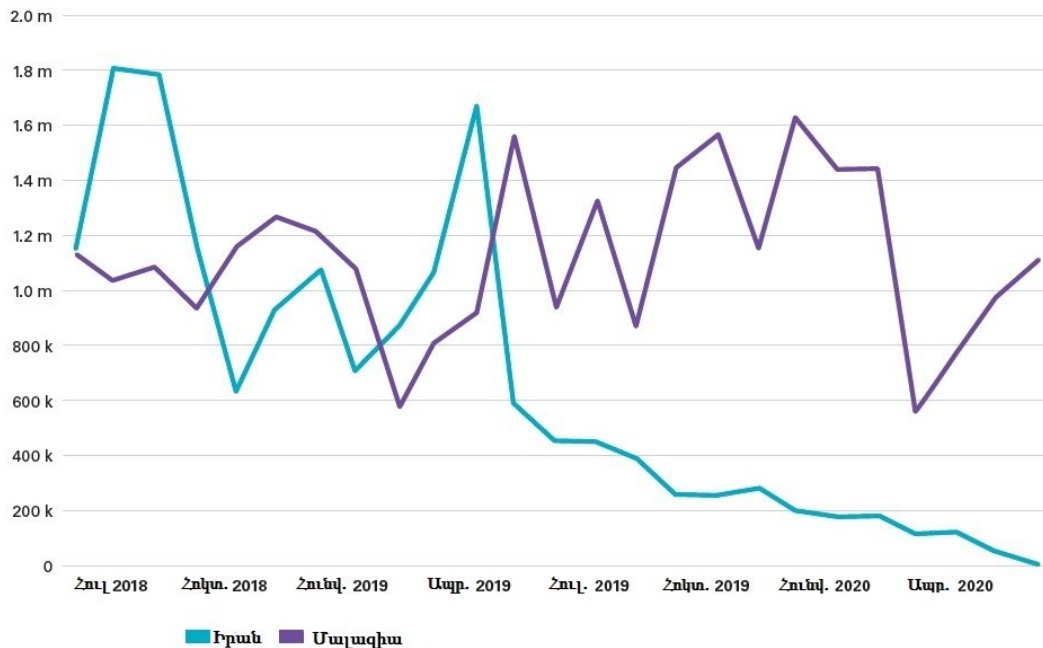
⁴⁶ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandiyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁴⁷ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁴⁸ Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption By Nidhi Verma, Shu Zhang, MARCH 8, 2021, <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis/analysis-iran-slips-record-volume-of-oil-into-china-reaches-out-to-asian-clients-for-trade-resumption-idUSKBN2B000L> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Չինաստանի նավթի ներմուծումը Իրանից և Մալայզիայից

հազար ԱՄՆ դոլար

January and February 2020 data released as one total. Total has been divided by two to give monthly figures. Chart: Bourse & Bazaar, Source: General Administration of Customs of the People's Republic of China

Սա նշանակում է, որ թեև ԱՄՆ պատժամիջոցները որոշակի խոչընդոտներ են ստեղծում Իրան-Չինաստան էներգետիկ համագործակցության համար, սակայն երկու կողմերը կարողանում են գտնել նաև պատժամիջոցները շրջանցող ուղիներ: Բացի այդ, այն ժամանակահատվածում, երբ Բայդենը ստանձնեց ԱՄՆ նախագահի պաշտոնը և Իրանի դեմ պատժամիջոցների չեղարկման շուրջ բանակցություններ սկսվեցին, ըստ փորձագիտական գնահատականների, Իրանից Չինաստան նավթի արտահանման ծավալները սկսեցին արագ տեսնվել վերականգնվել⁴⁹:

Չինաստանը աշխարհում նավթի ամենամեծ ներկրողն է, և այդ միտումը պահպանվելու է նաև առաջիկա տասնամյակներին: 2020-ին Չինաստանի կողմից նավթի ներմուծման միջին ծավալները կազմել են օրական 10 մլն բարել՝ 2009-ի օրական 4 մլն բարելի դիմաց⁵⁰: Թեև Իրանի կշիռը այս ցուցանիշում, ըստ պաշտոնական տվյալների, այնքան էլ մեծ չէ՝ շուրջ 3%⁵¹, իսկ Չինաստանի

⁴⁹ China-Iran Relations Strategic, Economic, and Diplomatic Aspects in Comparative Perspective, Kevjn Lim, Institute for National Security Studies, May 2021, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Memo213_e.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵⁰ China's crude oil imports surpassed 10 million barrels per day in 2019, U.S. Energy Information Administration, MARCH 23, 2020, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43216> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵¹ China Is Buying Record Amounts of Iranian Oil, By Eleanor Albert, March 10, 2021, <https://thediplomat.com/2021/03/china-is-buying-record-amounts-of-iranian-oil/> (այցելվել է

հիմնական մատակարարներն են Սաուդյան Արաբիան, Ռուսաստանը, Իրաքը, Բրազիլիան⁵², սակայն Թեհրանը հանդիսանում է վստահելի գործընկեր և էներգակիրների արտահանման տեսանկյունից կայուն և մեծ ներուժ ունեցող երկիր:

Պատահական չէ, որ Իրան-ՉԺՀ 25-ամյա համաձայնագրի նախագծում հատկապես կարևոր տեղ է հատկացվում էներգետիկ ոլորտում համագործակցության ծրագրերին: Միաժամանակ երկու երկրների միջև էներգետիկ համագործակցության ողջ ներուժը օգտագործելու համար Չինաստանին հարկավոր է նաև որոշակի անվտանգային երաշխիքներ, ուստի մի շարք փորձագետներ 25-ամյա համաձայնագիրը մեկնաբանում են նաև Իրանում ՉԺՀ ռազմական ներկայություն ապահովելու նպատակադրման տեսանկյունից: Ընդհանուր առմամբ, Հորմուզի նեղուցով օրական միջինը 3 մլն բարել նավթ է ուղղվում դեպի Չինաստան՝ Պեկինին դարձնելով այդ առևտրային ճանապարհի գլխավոր շահառու⁵³: Սա նշանակում է, որ Չինաստանը պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնի տարածաշրջանային երկրների, այս պարագայում՝ Իրանի հետ համագործակցության ռազմաքաղաքական բաղադրիչին՝ հատկապես հաշվի առնելով տարածաշրջանում ԱՄՆ անվտանգային «անձրևանոցի» աստիճանաբար կրճատումը:

5. ՌԱԶՄԱ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ինչպես արդեն նշվեց վերլուծության նախորդ հատվածում, 2016-ից Իրանն ու Չինաստանը երկկողմ հարաբերությունները բարձրացրին նոր՝ «համապարփակ ռազմավարական գործընկերության» մակարդակի, իսկ արդեն 2021-ի մարտին ստորագրված համաձայնագրով ամրագրեցին այդ հարաբերությունների զարգացման ուղենիշերը: Թեև հրապարակված ոչ պաշտոնական փաստաթղթում անդրադարձը ռազմաքաղաքական բաղադրիչին այնքան էլ ծավալուն չէ, սակայն ինչպես այդ փաստաթղթի որոշ դետալներ, այնպես էլ երկու երկրների կողմից մի շարք պաշտոնական հայտարարություններ և գործողություններ հնարավորություն

13.09.2021թ.): Iran Will Pursue Its New China Partnership With Caution, Stratfor, Apr 14, 2021, <https://worldview.stratfor.com/article/iran-will-pursue-its-new-china-partnership-caution> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵² Saudi Arabia pips Russia to be China's biggest oil supplier in 2020, By Muyu Xu, Chen Aizhu, JANUARY 20, 2021, <https://www.reuters.com/article/china-economy-trade-oil-int/saudi-arabia-pips-russia-to-be-chinas-biggest-oil-supplier-in-2020-idUSKBN29P0ZG> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵³ China and Iran announced a new economic and security partnership. That's not as alarming as it sounds, By Lucille Greer and Esfandyar Batmanghelidj, April 1, 2021, <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/04/01/china-iran-announced-new-economic-security-partnership-thats-not-alarming-it-sounds/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

են տալիս որոշակի պատկերացում կազմելու երկկողմ ռազմաքաղաքական համագործակցության առանձնահատկությունների մասին:

Փաստաթղթում նշվում է, որ կողմերը մտադիր են համակարգել գործողությունները և աջակցել միմյանց դիրքորոշմանը տարբեր միջազգային կառույցներում և տարածաշրջանային կազմակերպություններում: Չինաստանն ու Իրանը արդեն իսկ ակտիվորեն համագործակցում են միջազգային կառույցներում, ինչը դրսևորվում է տարբեր քվեարկությունների, քաղաքական հայտարարությունների տեսքով և այլն: Չինաստանը, լինելով ՄԱԿ-ի ԱԽ մշտական անդամ, հաճախ առանցքային դեր է խաղում հակաիրանական նախագծերին հակազդելու տեսանկյունից⁵⁴: Սակայն այսպիսի պարտավորության փաստաթղթային ամրագրումը այդ համագործակցությունը ավելի համակարգված և արդյունավետ կդարձնի:

Փաստաթղթում նշվում է նաև բարձրաստիճան պաշտոնյաների տարեկան հանդիպումների անցկացման մտադրության մասին, այդ թվում՝ նկատի ունենալով արտգործնախարարների գագաթնաժողովների կազմակերպումը, փոխարտգործնախարարների կամ նախարարի օգնականների միջև քաղաքական խորհրդակցությունները և այլն: Այդպիսի գագաթնաժողովները երկու կողմերին հնարավորություն կտան պարբերաբար հստակեցնել դիրքորոշումները երկկողմ օրակարգի կարևոր հարցերի վերաբերյալ, ինչպես նաև համակարգել գործողությունները տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական հարցերում:

Հատկանշական է, որ պայմանագրով նախատեսվում է, որ երկու կողմերը պետք է երաշխավորեն փաստաթղթի հոդվածների իրականացումը՝ հակառակ երրորդ կողմերի անօրինական ճնշումների: Այսինքն՝ կողմերն ի սկզբանե նախատեսում են, որ երրորդ երկրները հավանաբար խոչընդոտելու են պայմանագրի կետերի իրականացմանը՝ նկատի ունենալով առաջին հերթին Միացյալ Նահանգները: Ի թիվս այլոց, պայմանագրի համաձայն՝ Չինաստանը պարտավորվում է աջակցել Իրանի անդամակցությանը Շանհայի համագործակցության կազմակերպությանը (ՇՀԿ), ինչին Թեհրանը ձգտում է դեռևս Ահմադինեժադի նախագահության ժամանակաշրջանից: Իրանը փորձում է այս կառույցին անդամակցությամբ մեծացնել իր ազդեցությունը Կենտրոնական Ասիայի երկրներում: Ուշագրավ է, որ ըստ ռուսական ՋԼՄ-ների՝ Իրանը առաջիկայում ՇՀԿ-ին անդամակցության գործընթաց կսկսի⁵⁵:

⁵⁴ Statement by H.E. Ambassador WANG Qun at the IAEA Board of Governors Meeting, 2020/06/18, <http://www.chinesemission-vienna.at/eng/hyyfy/t1789968.htm> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵⁵ Иран станет членом ШОС, РИА Новости, 09.09.2021, <https://ria.ru/20210909/shos-1749274706.html> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Փաստաթղթում որոշակի անդրադարձ կա նաև ռազմական, պաշտպանական և անվտանգային համագործակցություն հարցերին: Մասնավորապես նշվում է համատեղ ծովային, ցամաքային և օդային զորավարժությունների իրականացման, պաշտպանական տեխնոլոգիաների և արդյունաբերության ոլորտներում համագործակցության ընդլայնման՝ ներդրումների, նախագծման, զարգացման, համատեղ արտադրության և սարքավորումների ապահովման ծրագրերի իրականացման մասին: Թեև այլ մանրամասներ հայտնի չեն, սակայն այսպիսի նպատակադրումներն ինքնին նշանակում են, որ Չինաստանը խորացնելու է ռազմական համագործակցությունը Թեհրանի հետ⁵⁶, շարունակելու է նպաստել Իրանի ռազմարդյունաբերության զարգացմանը, իսկ երկկողմ զորավարժությունները ավելի կանոնակարգված բնույթ են ստանալու: Պայմանագրում հատուկ շեշտադրվում է համատեղ հակահարձակական պայքարի, ինչպես նաև հետախուզական տվյալների փոխանակման մտադրությունը⁵⁷: Որոշ փորձագետներ գտնում են, որ հղում կատարելով պայմանագրի այս կետի վրա, ինչպես նաև շեշտելով Իրանում խոշոր ներդրումների ու ենթակառուցվածքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը, Պեկինը հետագայում կարող է Իրանում ռազմական ներկայություն հաստատել:

Վերջին 10 տարիների ընթացքում Չինաստանը Իրանի հետ անցկացրել է 3 համատեղ զորավարժություններ՝ 2014, 2017 թվականներին՝ երկկողմ ձևաչափով, իսկ 2019-ին՝ եռակողմ, Ռուսաստանի մասնակցությամբ: Սակայն հարկ է նշել, որ Իրանը նմանատիպ երկկողմ զորավարժություններ է անցկացրել նաև տարածաշրջանի մյուս երկրների՝ Սաուդյան Արաբիայի, ԱՄԷ-ի, Պակիստանի հետ: Հատկանշական է, որ 2017-ին և 2019-ին Իրանի հետ զորավարժությունների անցկացման տարում Պեկինը զորավարժություններ է անցկացրել նաև Իրանի գլխավոր տարածաշրջանային մրցակցի՝ Սաուդյան Արաբիայի հետ⁵⁸: Սա վկայում է այն մասին, որ Չինաստանը դեռևս փորձում է ռազմական հարցերում պահպանել հավասարակշռությունը տարածաշրջանային կարևոր դերակատարների միջև և խուսափել ռազմական կոալիցիաների մեջ ներքաշվելու հեռանկարից:

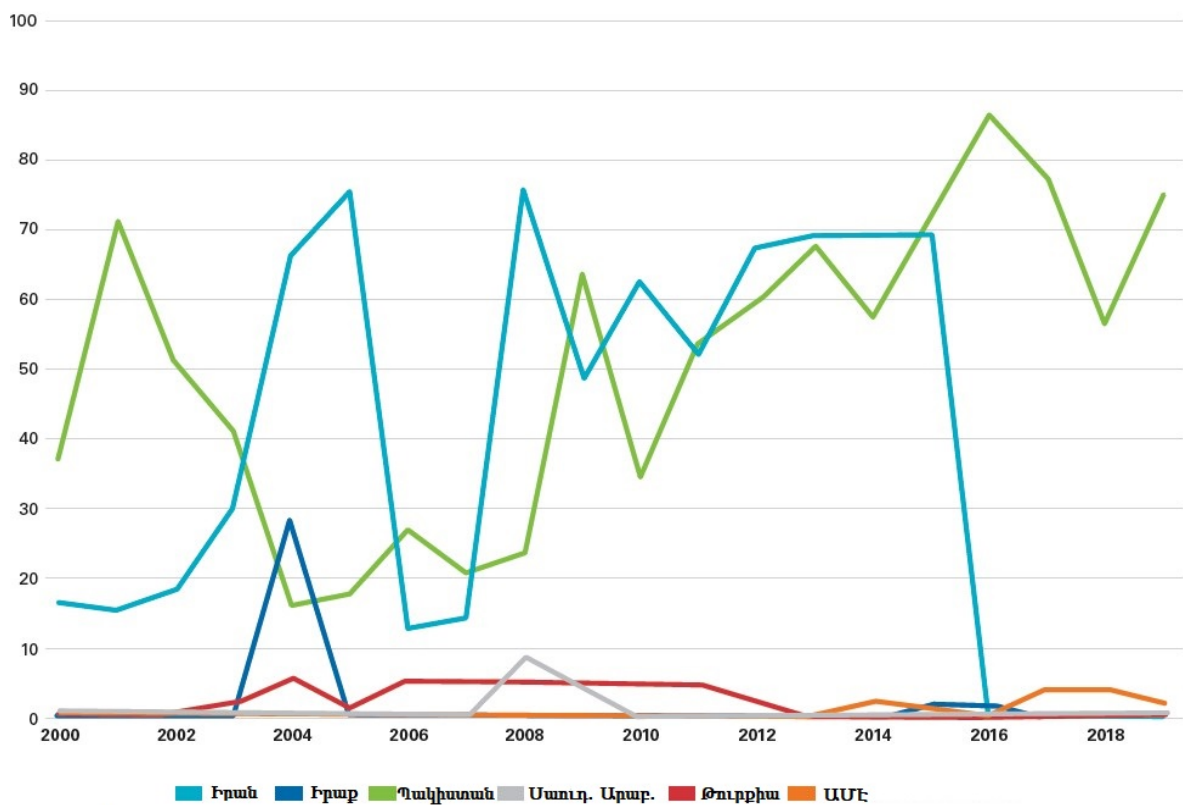
⁵⁶ Are China and Iran Forging a New Geopolitical Axis in Eurasia?, By Emil Avdaliani -March 1, 2021, <https://chinaobservers.eu/are-china-and-iran-forging-a-new-geopolitical-axis-in-eurasia/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵⁷ Ex-IDF intel head: Iran-China megadeal includes ‘worrying’ military info-sharing, 29 March 2021, <https://www.timesofisrael.com/ex-idf-intel-head-iran-china-megadeal-includes-worrying-military-info-sharing/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁵⁸ Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context, By Lucille Greer and Esfandiyar Batmanghelidj, The Wilson Center, September 2020, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/MEP_200831_OCC%2038%20v3%20%281%29.pdf (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Ինչ վերաբերում է Իրան-ՉԺՀ ռազմատեխնիկական համագործակցությանը, ապա այստեղ Չինաստանը հանդիսանում է Թեհրանի առանցքային գործընկերը, առանց որի վերջինս հազիվ թե կարողանար պահպանել տարածաշրջանում ռազմական բալանսը: Թեև Չինաստանը սպառազինություններ է մատակարարում նաև Մերձավոր Արևելքի այլ երկրներին, այդ թվում՝ Իրանի մրցակից Սաուդյան Արաբիային, սակայն վերջիններս, ի տարբերություն Իրանի, ունեն նաև մատակարարման այլընտրանքային տարբերակներ: Հետևաբար, Չինաստանի հետ ռազմատեխնիկական համագործակցությունը, հատկապես նորագույն տեխնոլոգիաների ոլորտում, Իրանի օրակարգում կարևոր տեղ է զբաղեցնում, առանց որի վերջինիս ռազմարդյունաբերության զարգացման հնարավորությունները զգալիորեն կսահմանափակվեն:

Չինաստանի մասնաբաժինը զենքի ներմուծման ընդհանուր ծավալում 2000-2019թթ(%)

Աղբյուրը՝ The Stockholm International Peace Research Institute

Ընդհանուր առմամբ՝ Իրան-ՉԺՀ համաձայնագրի ռազմաքաղաքական բաղադրիչի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ թեև այդ համաձայնագիրը ունի մեծ ներուժ, սակայն այն լիարժեք ռազմաքաղաքական դաշինք որակելը դեռևս ժամանակավրեպ է: Ինչպես տնտեսական, այնպես էլ ռազմական ոլորտում Իրանի ու Չինաստանի համագործակցությունը ամենևին աննախադեպ չէ, եթե համեմատենք տարածաշրջանի մի քանի այլ երկրների հետ, հիմնական

ցուցանիշները համադրելի են: Թեև երկկողմ քաղաքական հարաբերությունները վերջին տարիներին կրում են ավելի ներդաշնակ բնույթ, տարբեր տարածաշրջանային և միջազգային հարցերի շուրջ երկու երկրները ունեն համընկնող մոտեցումներ, սակայն մի կողմից տարածաշրջանում անկողմնակալ գերտերության կարգավիճակ ունենալու, ներտարածաշրջանային հակամարտություններին չմիջամտելու ՉԺՀ ձգտումը, մյուս կողմից Իրանի տարաբնույթ խնդիրները տարածաշրջանի տարբեր երկրների հետ, հնարավորություն չեն տալիս խոսել քաղաքական համագործակցության լիարժեք ներդաշնակության մասին:

Այնուամենայնիվ երկու երկրները տարածաշրջանային, միջազգային և գլոբալ հարցերի շուրջ ունեն հիմնականում համընկնող շահեր և մոտեցումներ, ինչը թույլ է տալիս ենթադրել, որ Թեհրանը և Պեկինը ձգտելու են լիարժեք օգտագործել այդ թվում համապարփակ ռազմավարական համագործակցության պայմանագրից բխող ռազմաքաղաքական համագործակցության ամբողջ ներուժը: Իրանը այս ոլորտում Չինաստանի հետ հարաբերությունների խորացումը դիտարկում է նաև ԱՄՆ և վերջինիս դաշնակիցներին հակազդելու տեսանկյունից: Այն հնարավորություն է տալիս Վաշինգտոնի հետ միջուկային համաձայնագրի և պատժամիջոցների չեղարկման շուրջ բանակցային գործընթացում լրացուցիչ առավելություն ստանալու և հանդես գալու ավելի ամուր դիրքերից: Իրանը կարող է ներկայացնել, որ ի դեմս Չինաստանի՝ ունի տնտեսական և ռազմավարական այլընտրանք⁵⁹, հատկապես եթե հաշվի առնենք, որ ըստ որոշ կանխատեսումների, արդեն 2028-ին Չինաստանը դառնալու է աշխարհի առաջին տնտեսությունը՝ ՀՆԱ ցուցանիշով շրջանցելով ԱՄՆ-ին⁶⁰:

Բացի այդ, Չինաստանի հետ բազմոլորտ հարաբերությունների խորացումը Իրանի համար ունի նաև ներքաղաքական շարժառիթ: Իրանի հոգևոր առաջնորդը բազմիցս նշել է ոչ արևմտյան գերտերությունների հետ ռազմավարական համագործակցության խորացման նպատակների մասին⁶¹, ինչը Իրանում ավելի ընկալելի դարձավ և հանրային աջակցություն ստացավ հատկապես միջուկային համաձայնագրից ԱՄՆ-ի դուրս գալուց հետո: Իրանցիները ինչպես Ռուսաստանը, այնպես էլ Չինաստանը ընկալում են որպես ավելի վստահելի գործընկեր, քան

⁵⁹ The New China Challenge: A Game-Changing Strategic Agreement with Iran, by Mohammed Ayoob, April 3, 2021, <https://nationalinterest.org/feature/new-china-challenge-game-changing-strategic-agreement-iran-181730> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶⁰ Экономика Китая может обогнать США к 2028 году. А где будет Россия?, 26 декабря 2020, <https://www.bbc.com/russian/news-55449234> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶¹ Iran's leader says never trusted the West, seeks closer ties with China, By Bozorgmehr Sharafedin, JANUARY 23, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-iran-china/irans-leader-says-never-trusted-the-west-seeks-closer-ties-with-china-idUSKCN0V109V> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

օրինակ ԵՄ-ը, որը գտնվում է ԱՄՆ-ի ազդեցության տակ և ամերիկյան պատժամիջոցների պատճառով հնարավորություն չունի Իրանի հետ հարաբերությունների զարգացման լուրջ օրակարգ ձևավորել⁶²:

Հատկապես Իրանում վերջին նախագահական ընտրություններից հետո, երբ իշխանության եկան պահպանողական ուժերը, կարող ենք կանխատեսել, որ Իրանը ավելի շատ է կենտրոնանալու արևելյան գերտերությունների հետ հարաբերությունների խորացման վրա: Մյուս կողմից՝ Չինաստանի համար Իրանի հետ համագործակցության խորացումը կարևոր է առաջին հերթին Մերձավոր Արևելքում իր տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական շահերն ու նոր հավակնությունները առաջ մղելու նպատակով ամուր հենարան ձեռք բերելու տեսանկյունից, ինչի համար Իրանը ամենահարմար տարբերակներից մեկն է: Երկու երկրների միջև ստորագրված 25-ամյա համաձայնագիրը այս տեսանկյունից լայն հնարավորություններ է ընձեռում, և հավանաբար Թեհրանն ու Պեկինը կփորձեն առավելագույնը օգտվել այդ հնարավորություններից:

ԻՐԱՆ-ՉԻՆԱՍՏԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿԵՌԱՆԿԱՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչպես արդեն նշվեց, չնայած Իրան-Չինաստան նոր համաձայնագիրը, հակառակ տարբեր ուղևորված գնահատականների, դեռևս չի նշանակում երկու երկրների միջև լիարժեք ռազմական դաշինք, սակայն այն երկկողմ հարաբերությունները ռազմավարական նոր մակարդակի բարձրացնելու մեծ ներուժ է պարունակում: Եթե կարճաժամկետ և միջնաժամկետ հեռանկարում Չինաստանը ամենայն հավանականությամբ կփորձի հավասարակշռել Իրանի և տարածաշրջանի մյուս կարևոր դերակատարների հետ հարաբերությունները, ապա ռազմավարական և երկարաժամկետ հեռանկարում Իրանի հետ համագործակցությունը ունի բոլոր հնարավորությունները վերաճելու ռազմաքաղաքական դաշինքի:

Մասնավորապես, նման սցենարը կարող է իրատեսական դառնալ, երբ Պեկինը որոշի ավելի ակտիվորեն ներգրավվել Մերձավոր Արևելքում աշխարհաքաղաքական պայքարին և ավելի մեծ պատասխանատվություն ստանձնել այդ կարևոր տարածաշրջանի անվտանգային հարցերում: Իրանի՝ որպես տարածաշրջանային դաշնակցի և հիմնական հենակետի առավելություններից մեկն այն է, որ վերջինիս հետ դաշինքը լինելու է ասիմետրիկ,

⁶² A pragmatic partnership: Why China and Iran try to collaborate, Ellie Geranmayeh, 17 July 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_a_pragmatic_partnership_why_china_and_iran_try_to_collaborate/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

և ինչպես արդեն նշվեց վերլուծության նախորդ հատվածներում, Չինաստանը լինելու է թելադրող կողմը: Միաժամանակ Իրանը տարածաշրջանի եզակի երկրներից է, որ ունի ռազմական, մարդկային, էներգետիկ և կոմունիկացիոն հսկայական ներուժ, Չինաստանի հիմնական աշխարհաքաղաքական մրցակցի՝ ԱՄՆ-ի հետ ունի թշնամական հարաբերություններ և շահագրգռված է տարածաշրջանում ամերիկյան ազդեցության կրճատմամբ:

Չինաստանի համար Իրանի՝ որպես հավանական տարածաշրջանային դաշնակցի առավելություններից մեկն այն է, որ Թեհրանը մեծ ազդեցություն ունի մի շարք տարածաշրջանային և հարևան երկրներում՝ Իրաք, Սիրիա, Լիբանան, Պաղեստին, Եմեն: Բացի այդ, Իրանը, ինչպես նաև Պակիստանը կարող են կարևոր դեր խաղալ Աֆղանստանում, հետևաբար նաև Կենտրոնական Ասիայում խաղաղության և կայունության պահպանման հարցում: Սա հատկապես այժմեական է՝ հաշվի առնելով Աֆղանստանից ԱՄՆ-ի զորքերի դուրսբերումը և իշխանության գրավումը թալիբների կողմից: Աֆղանստանում և Կենտրոնական Ասիայում կայունության պահպանումը առանցքային նշանակություն ունի Չինաստանի «Գոտի և ճանապարհ» նախագծի հաջող ընթացքի համար. այդ նպատակով Պեկինը ձգտելու է համագործակցել այդ բարդ տարածաշրջանի գործընթացների վրա ազդեցություն ունեցող հիմնական դերակատարների՝ այդ թվում Իրանի հետ:

Թեհրանը փորձելու է Չինաստանի հետ հարաբերությունների խորացումը և նոր համաձայնագիրը օգտագործել նաև ԱՄՆ-ի հետ բանակցություններում առավելություն ստանալու նպատակով: Չինաստանը վերջին տասնամյակներին զգալիորեն օգտվել է Իրանի նկատմամբ արևմտյան պատժամիջոցներից՝ երկկողմ տնտեսական հարաբերություններում հանդես գալով թելադրողի դիրքերից, ուստի դրանց չեղարկումը Թեհրանին հնարավորություն կտա որոշակիորեն վերականգնել Պեկինի հետ հարաբերություններում ձևավորված անհավասարակշռությունը⁶³:

Սակայն նույնիսկ այդ դեպքում Չինաստանը շարունակելու է մնալ Իրանի գլխավոր գործընկերը, այն չի հանգեցնելու Արևմտյան ներդրումների ակնթարթային ներհոսքի, իսկ հաշվի առնելով Թրամփի կողմից պատժամիջոցների վերականգնման փորձը, ինչպես նաև նման սցենարի կրկնության հավանականությունը, կարելի է ենթադրել, որ արևմտյան կապիտալը շարունակելու է Իրանի նկատմամբ մեծ զգուշավորություն ցուցաբերել: Բացի այդ,

⁶³ Are China and Iran Forging a New Geopolitical Axis in Eurasia?, By Emil Avdaliani -March 1, 2021, <https://chinaobservers.eu/are-china-and-iran-forging-a-new-geopolitical-axis-in-eurasia/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Իրանը ձգտելու է շարունակաբար խորացնել Չինաստանի հետ համագործակցությունը ռազմական, առաջին հերթին՝ տեխնոլոգիաների ոլորտում՝ անկախ ամերիկյան պատժամիջոցների կարգավիճակից⁶⁴: Չինաստանը նաև շարունակելու է մնալ իրանական նավթի սպառման հիմնական շուկան:

Միացյալ Նահանգները և վերջինիս տարածաշրջանային դաշնակիցները, ամենայն հավանականությամբ, կփորձեն կանխել Իրանի և Չինաստանի միջև լիարժեք ռազմաքաղաքական դաշինքի ձևավորումը, ինչը կարող է լուրջ սպառնալիք դառնալ Մերձավոր Արևելքում և Եվրասիայում ԱՄՆ անվտանգային և էներգետիկ շահերի համար: Իրանում ավանդաբար առկա է անվտանգություն գերտերությունների նկատմամբ՝ կապված ինքնիշխանության կորստի սպառնալիքի հետ, և եթե Չինաստանի հետ ստորագրված համաձայնագիրը ամբողջ ծավալով կյանքի կոչվի, Թեհրանը կարող է Պեկինից ավելի մեծ կախվածության մեջ հայտնվել⁶⁵: Պատահական չէ, որ Արևմուտքը, առայժմ տարբեր փորձագետների և ՋԼՄ-ների մակարդակով, փորձում է իրանցիների շրջանում ակտիվացնել հենց այս մտահոգությունը:

Դեռևս հայտնի չէ, թե 25-ամյա համաձայնագրով նախատեսված 400 մլրդ դոլարի ներդրումների որ մասն է լինելու ուղիղ ներդրումների, իսկ որ մասը՝ պարտքի տեսքով: Արևմտյան փորձագիտական և քաղաքական շրջանակները Պեկինին մեղադրում են նրանում, որ մասնավորապես «Գոտի և ճանապարհ» նախագծի շրջանակներում վերջինս հաճախ կիրառում է այսպես կոչված «պարտքի դիվանագիտությունը»⁶⁶ («պարտքի թակարդ»): Այն ենթադրում է թույլ տնտեսություն ունեցող երկրներին տրամադրվող արտաքին պարտքի միջոցով վերջիններիս տնտեսական և քաղաքական կախվածության մեջ դնելու մարտավարություն:

Օրինակ, Չինաստանի նման քաղաքականության արդյունքում Շրի Լանկան չինական վարկը մարելու անկարողության պատճառով կարևոր նշանակություն ունեցող Համբանտոտա նավահանգիստը 99 տարվա վարձակալությամբ տրամադրել է Պեկինին, Պակիստանը Գվադահար նավահանգստի կառուցման համար Չինաստանին պարտք է ավելի քան 10 մլրդ դոլար, իսկ նավահանգիստը վարձակալությամբ Պեկինի տրամադրության տակ է մինչև 2059թ, Մալդիվները

⁶⁴ Iran Will Pursue Its New China Partnership With Caution, Stratfor, Apr 14, 2021, <https://worldview.stratfor.com/article/iran-will-pursue-its-new-china-partnership-caution> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶⁵ Are China and Iran Forging a New Geopolitical Axis in Eurasia?, By Emil Avdaliani -March 1, 2021, <https://chinaobservers.eu/are-china-and-iran-forging-a-new-geopolitical-axis-in-eurasia/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶⁶ China's Debt Diplomacy, By Mark Green, APRIL 25, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/04/25/chinas-debt-diplomacy/> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

Չինաստանին պարտք է մոտ 1,5 մլրդ դոլար, ինչը այդ երկրի ՀՆԱ-ի շուրջ 30% է⁶⁷: Չինաստանը այս քաղաքականությունը հաջողությամբ կիրառում է նաև Կենտրոնական Ասիայի հետխորհրդային երկրներում, որտեղ պարտքային և տնտեսական կախվածության աճին զուգահեռ՝ Պեկինը աստիճանաբար մեծացնում է ազդեցությունը քաղաքական գործընթացների վրա⁶⁸: Կա հավանականություն, որ Չինաստանը հսկայածավալ ներդրումների միջոցով կփորձի նմանատիպ կախվածության մեջ գցել նաև Իրանին՝ հատկապես հաշվի առնելով, որ մի շարք ոլորտներում համագործակցության արդեն իսկ առկա անհամաչափ բնույթը դրա համար նպաստավոր նախադրյալներ է ստեղծում:

Դիտարկելով Իրան-Չինաստան համագործակցության խորացման և վերջերս ստորագրված համաձայնագրի տարածաշրջանային հետևանքները՝ հարկավոր է հաշվի առնել, որ Թեհրանը թեև հանդես է գալիս որպես Չինաստանի մեծավորարևելյան քաղաքականության խճանկարի կարևորագույն մասնիկներից մեկը, սակայն Պեկինի տարածաշրջանային շահերը Իրանով չեն սահմանափակվում: Ինչպես արդեն նշվեց, Չինաստանի արտգործնախարարը, տարածաշրջանային այցի շրջանակներում և Թեհրանի հետ համաձայնագրի ստորագրումից հետո այցելել է նաև այլ կարևոր երկրներ՝ Սաուդյան Արաբիա, ԱՄԷ, Բահրեյն, Օման, Թուրքիա: Սա մի կողմից ընդգծում է Իրանի հետ ստորագրված պայմանագրի կարևորությունը, մյուս կողմից վկայում է տարածաշրջանում Պեկինի բազմաշերտ և զգուշավոր քաղաքականության մասին:

Չինաստանը, Իրանում մեծացնելով իր ներկայությունն ու դերակատարությունը մի շարք ոլորտներում՝ էներգետիկ, բանկային ոլորտ, օդանավակայաններ, հաղորդակցություն, նավահանգիստներ, ամրապնդվելով Իրանի հյուսիս-արևմուտքում և հարավում գտնվող ռազմավարական նշանակություն ունեցող ազատ առևտրի գոտիներում և նավահանգիստներում՝ տարածաշրջանում կարևոր դերակատարություն ստանձնելու լուրջ հայտ է ներկայացնում: Սա իր ազդեցությունն է ունենալու տարածաշրջանի մյուս երկրների վարքագծի վրա. ԱՄՆ-ը և վերջինիս տարածաշրջանային դաշնակիցները

⁶⁷ China And Iran Approach Massive \$400 Billion Deal, Ariel Cohen, Jul 17, 2020, <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2020/07/17/china-and-iran-approach-massive-400-billion-deal/?sh=1d2f6762a168> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

⁶⁸ Цена стабильностиКитай строит Казахстан на свои деньги. Что он потребует взамен?, Дмитрий Плотников, 18 июня 2019, https://lenta.ru/articles/2019/06/18/money_money/, Пекинская удавка.Китай вкладывает в Таджикистан большие деньги. Чем республика будет отдавать долги?, Дмитрий Плотников, 1 июня 2021, https://lenta.ru/articles/2021/06/01/zhyzn_vzaimy/?fbclid=IwAR3huqIT6a22qkeDYm4hQfssVHHXaAc2R9fuzfk2xFYuhdSt7Tlg0Nil-xw (այցելվել է 13.09.2021թ.); Тень дракона.Китай начал активно вмешиваться в дела бывших советских республик. Чем это грозит России?, Дмитрий Плотников, 11 мая 2021, https://lenta.ru/articles/2021/05/11/china_exp/ (այցելվել է 13.09.2021թ.):

հավանաբար կփորձեն կանխել Մերձավոր Արևելքում Իրան-Չինաստան աշխարհաքաղաքական հոսանքի գերակայությունը:

Այս համատեքստում չի կարելի բացառել ինչպես ԱՄՆ-Թուրքիա լարված հարաբերությունների կարգավորումը, այնպես էլ ԱՄՆ աջակցությունը Անկարայի և Ծոցի երկրների՝ մասնավորապես Սաուդյան Արաբիայի, ինչպես նաև Իսրայելի միջև վերջին տարիների լարված հարաբերությունների կարգավորմանը՝ ի դեմս իրանական սպառնալիքի (համեմված Չինաստանի և Ռուսաստանի հետ վերջինիս ռազմաքաղաքական համաձայնագրերով)⁶⁹: Չինաստանն իր հերթին փորձելու է չեզոքացնել տարածաշրջանում իր, ինչպես նաև Իրան-Չինաստան հնարավոր դաշինքի դեմ Թուրքիայի գլխավորությամբ այլ երկրների համախմբման հեռանկարը՝ միաժամանակ ձգտելով իր տարածաշրջանային ռազմավարական ծրագրերի մեջ ներգրավել նաև Թուրքիային և տարածաշրջանի մյուս երկրներին: Բացի այդ, Պեկինը կարող է նպաստել Իրանի և վերջինիս տարածաշրջանային մրցակիցների միջև հարաբերությունների կարգավորմանը, այդ թվում՝ դրական դեր խաղալով Իրան-Սաուդյան Արաբիա հարաբերությունների կարգավորման հարցում:

Իրանի և Թուրքիայի հետ Չինաստանի հարաբերությունների առանձնահատկությունները կարող են առանցքային ազդեցություն ունենալ ինչպես լայն տարածաշրջանում, այնպես էլ Հարավային Կովկասում աշխարհաքաղաքական հավասարակշռության վրա: Եթե Իրան-Չինաստան նոր դաշինքը կարող է Հայաստանի համար հիմնականում նոր հնարավորություններ առաջ բերել, ապա Չինաստանի և Թուրքիա միջև ինչպես համագործակցության, այնպես էլ մրցակցության խորացումը Հայաստանի և Հարավային Կովկասի համար կարող է նաև նոր ռիսկեր առաջացնել: Հետևաբար Պեկինի և Անկարայի միջև համագործակցության և մրցակցության առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը առանցքային կարևորություն է ներկայացնում ինչպես Չինաստանի տարածաշրջանային քաղաքականությունը ճիշտ հասկանալու, այնպես էլ Մերձավոր Արևելքի և Հարավային Կովկասի համար դրա հետևանքները գնահատելու տեսանկյունից:

⁶⁹ The China-Iran agreement | Geostrategic motives and implications, Strategic Fiker Center for Studies, 11 Apr 2021, <https://fikercenter.com/en/position-papers/the-china-iran-agreement-geostrategic-motives-and-implications> (այցելվել է 13.09.2021թ.):

«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառմամբ հրապարակված նյութը պաշտպանված է ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային համաձայնագրերով: Հրապարակված նյութի բոլոր իրավունքների բացառիկ իրավատերը **«ԼՈՒՅՍ»** հիմնադրամն է:

Նյութի ամբողջական կամ դրանից քաղվածքների վերարտադրումը թույլատրվում է իրականացնել միայն **«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ»** գրառման և համապատասխան **ակտիվ հղման** տեղադրման պայմանով՝ պահպանելով «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամին պատկանող նյութերի օգտագործման կարգը: